

9 Jägmästarna

Skogen har alltid levt farligt. Men även om bränder, stormar och små insekter kunnat fälla stora träd har den återhämtat sig själv efter lokala förödelse – till exempel ger ett brandfält god grund för föryngring. När människor började bruka den som något för dem blev tiden emellertid en faktor på ett nytt sätt. Träden växer i sin takt, medan folk kommer och går. När skogen inordnades i samhället kom intressen och tidsperspektiv att brytas mot varandra.¹

I detta kapitel ska vi se hur ändrade förutsättningar kunde göra att skog som knappt tillmätts något värde plötsligt blev värdefull. Detta bidrog till att skapa spänningar längs tidsdimensionen, säg inom den individ som kanske ville realisera en vinst i dag, även om det innebar att avkastningen blev mindre än om avverkningen sköts in i framtiden. Det kunde även skapa spänningar mellan dagens skogsägare och efterkommande, vilka torde ha större intresse av omsorg om återväxten. Skog som inte sköttes kunde skapa spänningar mellan enskildas rätt och landets intressen. Brytningarna påverkade under det senare 1800-talet Sverige i allmänhet och framtidslandet Norrland i synnerhet. Intressemobiliseringen ledde till institutionsformeringar. Vi ska se hur den statliga Skogsstyrelsen omorganiserades och i nationens intresse blev affärsdrivande. Därmed blev gränsen mellan statsintresset och en näring med sina särintressen suddig. När skogen stod för hälften av landets export

1. Tidsaspekten lyfts fram i Julia Nordblad, »Forest time and the passions of economic man«, i Anders Ekström & Staffan Bergwik (red.), *Times of history, times of nature* (New York, 2022).

gjorde den samhällsekonomiska betydelsen att politiker ville ställa krav på att den sköttes på sätt som var både effektiva och långsiktigt hållbara. Detta lyfte fram betydelsen av kunskaper om goda avverknings- och föröngningsmetoder.

I detta kraftfält utvecklades Skogsinstitutet, som började verka 1828. Det utbildade primärt män i staten, men kom även att ge en lägre utbildning för det enskilda skogsbruket. De långa omloppstiderna komplicerade kunskapsbildningen, och i syfte att få svar på svåra frågor inrättades 1902 marginalinstitutionen Forstliga försöksanstalten – det äldre uttrycket »forstlig« avsåg något som hade med just skogsbruk att göra. Sedan riksdagen 1912 beslutat ombilda institutet till högskola kom de båda institutionerna att samlokaliseras och få en gemensam styrelse. Forskning och undervisning förenades samtidigt som de hölls isär. Kårformeringen var också komplicerad. Aktörer med lägre respektive högre utbildning förenades i högskolan samtidigt som de drog åt olika håll. Efter utredningar av Skogshögskolans organisatoriska problem infördes 1950 en doktor i skogsvetenskap.²

Skogen och institutet

I äldre tid präglades allmogens skogsanvändning av ett mångbruk. Som en del i lantushållningen gav skogen ved till uppvärmning, timmer

2. En översikt över jägmästarna ges i Erland Mårald, *Framtidens skogsakademiker* (Stockholm, 2018). De har inte gjorts till föremål för någon professionssociologisk studie, men början till en kårkaraktistik tecknas i Ebba Lisberg Jensen, »En skogens gentleman i djurens hotade rike«, i Erland Mårald & Christer Nordlund (red.), *Kamerajägaren* (Umeå, 2010); en diskussion om både professionalisering och avprofessionalisering förs i Gabor Bruszt, »Jägmästaryrket – en professionell episod?«, i Carl Adelsköld m.fl. (red.), *Skogshögskolans studentkår 75 år* (Umeå, 1980). Översikter över utbildningen ges i Vadim Söderström, »Jägmästarutbildningen under 150 år«, i *Skogshögskolan 150 år* (Uppsala, 1978) och Hjelm, *Lärdom på Ultuna*. Den biologiska forskningen vid Skogsförsöksanstalten utforskas i ett brett historiskt perspektiv i Jimmy Jönsson, *Den biologiska vändningen* (Lund, 2019). Översikter över politisk-juridiska förutsättningar ges i Per Eliasson & Gustaf Hamilton, »'Blifver ondt att förena sigh' – några linjer i den svenska skogslagstiftningen om utmark och skog«, i Ronny Pettersson (red.), *Skogshistorisk forskning i Europa och Nordamerika* (Stockholm, 1999) och Karl-Göran Enander, *Skogsbruk på samhällets villkor* (Umeå, 2007), och över det statliga skogsbrukets förvandlingar under 1900-talet i Per Eliasson, »Statsskogarna«, i Hans Antonson & Ulf Jansson (red.), *Jordbruk och skogsbruk i Sverige sedan år 1900* (Stockholm, 2011).

och virke till byggen och redskap. Avverkningen skedde kontinuerligt genom plockhuggning, med avverkning av utvalda träd när de behövdes till det de ansågs passa för. Återväxten skötte sig själv. Skogsmarken kunde även nyttjas för bete. Den brukades samfällt som ostyckad utmark eller utäga, till skillnad från den odlade jord som utgjorde en gårds inäga. Både menighet och överhet gjorde anspråk på rättigheter i häradsallmänningarna, vilkas ägandesituation var oklar. Enligt sedvana hade bönderna även rättigheter på kronans mark, där de tog virke och lät djur beta.³

Mot den agrara skogsanvändningen stod kungamaktens intressen i skogen. Ett sådant gällde den symboliskt betydelsefulla jakten, där den med falkar ansågs särskilt förnäm. Det blev ett kungligt privilegium att jaga visst vilt. Jakten kunde äga rum i djurgårdar, som den strax utanför Stockholm. Kronoparker blev sedan benämningen på skogsområden som tillhörde kronan. Men framför allt hade staten rätt till ekar, var än de växte, till följd av flottans behov av välvuxet ekvirke för skeppsbygget. För bönderna var de orörbara ekarna till besvär. Brytningarna mellan rättigheter gav upphov till motsättningar som tog sig uttryck i bevakning av skogar och ekar å ena sidan, tjuvjakt och ekhat å den andra. Att adeln hade sina privilegier gjorde inte ekvationen enklare.⁴

Bruken tillförde ytterligare en konfliktdimension. Den järnproduktion som genererade intäkter stöddes av staten, vilket ledde till konkurrens om skogens resurser. Träkolsförsörjningen till bruk och hyttor gav upphov till skogsbrist, åtminstone lokalt. Mer avlägsen skog var inte en reell tillgång, men med ändrade förutsättningar i form av ny transportteknik kunde den gå från en potentiell resurs till en tillgänglig. När skogsbristen blev pockande diskuterade Vetenskapsakademien sätt att komma till rätta med problemen.⁵

I TYSKLAND utvecklades under 1700-talet vetenskaper för statsförvaltningen, kameralistiken. Uttrycket stammar från kammare, det rum i vilket furstens rådgivare samlades; på svenska blev motsvarigheten statsrådet i konselj. Genom att förbättra hushållningen, *oekonomien*, skulle man stärka den furstliga skattkammaren, som också hörde till bilden.⁶

3. För den följande framställningen gör jag en generell hänvisning till Per Eliassons mäktiga avhandling *Skog, makt och människor* (Stockholm, 2002).

4. Ulf Nyrén, *Rätt till jakt* (Göteborg, 2012).

5. Svante Lindqvist, *Technology on trial* (Uppsala, 1984), kap. 3.

6. Keith Tribe, »Cameralism and the science of government«, *Journal of modern history*

Tidens *Forstwissenschaft* utvecklades som ett inslag i kameralvetenskaperna. Skogarna utgjorde ett substantiellt inslag i den furstliga domänen. Men det räckte inte att bara bevaka dem – de tidigare militärer som ofta blev *Jäger* var sällan förfarna i skogshållning. När urskogen avverkats blev skogen en kulturskapelse. Den skötte inte sig själv utan behövde skötsel, för vilken behövdes personal med speciella kunskaper. Vid mitten av seklet växte utbildningsinitiativ liksom facktidsskrifter fram. Förhoppningen var att möta hotet om skogsbrist genom att öka produktionen i stället för att begränsa konsumtionen. Men för att skogsbruket skulle vara uthålligt behövde återväxten vara minst lika stor som avverkningen; föryngringen behövde motsvara uttaget.⁷

Beräkningar av möjlig avkastning var ett centralt inslag i skogsvetenskapens nya praktiker. Först fick skogen karteras och inventeras, varpå man kunde uppskatta ett medelvärde för odlingscykeln från plantering till avverkningsmogna träd. Ifall denna omloppstid sattes till hundra år kunde beståndet indelas i lika många skiften eller trakter som helavverkades och återplanterades i tur och ordning – efter ett sekel kunde man börja om från början. Detta *trakthyggesbruk* blev ett alternativ till *blädningbruket*, som genom kontinuerlig avverkning av utvalda träd innebär att ett skogsbestånd alltid rymde träd i olika åldrar och som regel föryngrade sig genom självsådd. Resursutnyttjandet skulle maximeras genom en bokföring som bildade grund för en balansräkning mellan årligt uttag och långsiktigt hållbar avkastning. Människan blev en kritisk faktor när balansen i skogen inte följde av den naturliga återväxten utan fick upprätthållas med vetenskap och konst. Det uppstod metodstrider om vilka grepp förvaltningen skulle arbeta med.

Det så kallade högskogsbruket tog sikte på välvuxna träd för statens behov. Den kvantifierande vetenskapen och statliga förvaltningen bidrog i förening till att realisera det standardträd arbetet utgått från; bestånd med jämgamla och -stora träd var mer lätthanterliga. Tysk skogsvetenskap blev förebildlig. Den levererade systematiska svar på allmänna frågor i en tid då problemformuleringar och lösningsförslag var föga utvecklade. Skogar som odlats enligt de nya principerna gav hög avkastning, åtminstone första gången de avverkades. I hanterbarhetens intresse hade vetenskapen reducerat de komplexa samband som rådde i den

(1984), 264.

7. Henry Lowood, »The calculating forester«, i Tore Frängsmyr m.fl. (red.), *The quantifying spirit in the 18th century* (Berkeley, 1990).

skog som växte för sig. Renodlingen bidrog till en förvaltningspraktik som frambringade monokulturer som blev sårbara för insektsangrepp, stormar, näringsmässig utarmning. Över tid medförde förbättringarna försämringar som förde med sig behov av ytterligare åtgärder.

Konsekvenserna av den nya skogsvetenskapen i statens tjänst har gjorts till en parabel över hur centralmaktens homogeniserande blick ger upphov till oförutsedda bieffekter. Dess uniforma lösningar tenderar att underminera lokala praktiker som tanken var att främja.⁸

PÅ SVENSKA blev *Jägermeister* till jägmästare. Utöver uppgiften att sköta jakten kom tidigt övervakningen av den skog viltet vistades i. Ett riksjägmästareämbete inrättades 1634, under vilket löd jägeristaten, alltså de jägare, skogvaktare och andra som stod för bevakningen. Ämbetet avvecklades 1682, då landshövdingarna fick uppsikt över jägeribetjäningen, men organisationen kom att förändras fler gånger.⁹

Jägeristatens lokala manskap hade ingen formell utbildning för sina sysslor och var illa avlönad. Det förhållandet att ersättningen till stor del bestod i andel av böter, samtidigt som korruptionen var utbredd, gjorde att staten blev illa sedd av allmogen. Följderna av utbredda överträdelser – obegränsat bete som hindrade återväxt, omfattande svedjebruk, oordnad huggning – bidrog till fruktan för skogsbrist. Tillståndet i skogarna och i jägeristaten uppfattades som problem.

I BÖRJAN AV 1800-TALET blev skogsfrågan allt mer tilltrasslad, med behov, rättigheter och intressen som bröts mot varandra. En omreglering av ägandeformer i enlighet med idéer i tiden framstod som en lösning. Enskilt ägande tänktes leda till större omsorg om skiftet än samfällt. Kronan med sin jägeristat uppfattades inte som en god skogsbrukare, men å andra sidan kunde kanske bara staten bedriva en skogshushållning som fordrade att man planerade för generationer framåt. Dessutom befarades att privatiseringar kunde slå mot jordlösa som var beroende av allmänningarna, samtidigt som rika bruk kunde berika sig ytterligare.

8. James Scott, *Seeing like a state* (New Haven, 1998), kap. 1, utvecklar exemplet i termer av en parabel.

9. Nyrén, *Rätt till jakt*, 77ff. En förvaltningshistorisk genomgång av skogsstaten och skogsläroverken finns i *Underdånigt betänkande afgifvet af den af Kungl. Maj:t den 3 oktober 1902 tillsatta kommitté rörande reglering af statens ämbetsverks och myndigheters löneförhållanden m.m. VI* (Stockholm, 1907).

De vidlyftiga debatterna resulterade i att riksdagen 1817–18 uttryckte önskemål om delning av allmänningar, försäljning av en del kronoparker, upplösning av jägeristaten. Men hur skulle detta gå till i praktiken? Som nybliven kung utlyste Karl Johan en belöning till den som före nästa riksdag kunde presentera ett realiserbart förslag.

I detta läge trädde Israel Ström in på scenen. Han hade gått in i hovjägeristaten som volontär och blev sedan överjägmästare vid Djurgården, vars förvaltning Ström övertog 1801 då han efterträdde sin far som inspektör. Orienterad i de nya skogodlingsidéerna fick han genomföra en nyordning på Djurgården. Tillståndet i dess skogar förbättrades samtidigt som förvaltningen finansierades genom försäljning av överskott från avverkningar. Sverige fick ett åskådningsexempel på trakthyggesbruk i linje med tysk skogsvetenskap.¹⁰

I ett svar på kungens fråga presenterade Ström reformplaner. Ägande och brukanderätt borde separeras i kronoskogarna för att möjliggöra förbättring av deras tillstånd. I dem borde man införa systematiskt trakthyggesbruk för att möta statens virkesbehov och öka avkastningen genom försäljning. Inkomsterna borde användas för att reformera jägeristaten. Vissa principer återkom i det program han sedan vidareutvecklade och som enbart avsåg statliga skogar i södra Sverige. Skogen skulle brukas som om den vore en åker, med sådd, mognad, skörd. Den skulle skötas planmässigt, med gallring för att skapa goda förutsättningar för återväxten. Man skulle arbeta med långa tidsramar – för efterkommande, inte för stundens behov. Efter mothugg från kritiker, som drev en lanthushållningslinje i vilken skogsbruk var en bisyssla, lät Ström 1822 trycka sitt *Förslag till en förbättrad skogshushållning i Sverige, jemte utkast till dess systematiska verkställande*. Denna skrift kom i flera upplagor och blev som *Handbok för skogshushållare* en utgångspunkt för skoglig undervisning under lång tid.

Vid riksdagen 1823 kom avgörande beslut, under hänvisningar till Ströms planer. Kort kan sägas att nyttjandet av kronoparkerna reglerades på så sätt att böndernas traditionella rättigheter avvecklades, samtidigt som de kompenserades genom tilldelning av större markområden. Andra marker såldes, medan kronan behöll vissa, vilka i regel bestod av ren skogsmark. Dessa mindre områden disponerades utan inskränk-

10. Anders Wahlgren, »Israel af Ström och hans betydelse för svensk skogshushållning«, i *Festskrift utgiven med anledning av Skogshögskolans 100-årsjubileum* (Stockholm, 1928).

ningar av staten, som kunde inrätta väl omhändertagna ekplanteringar. Det fastslogs att häradsallmänningarna ägdes av respektive härad, som fick avgöra om dess allmänning skulle skiftas eller ägas samfällt. Svårigheterna att kombinera agrart mångbruk med rationell skogsodling var det problem på vilket separering blev lösningen.

Genom dessa skeenden trädde Ström fram som en auktoritet. Han fick åka på en studieresa till Tyskland, utvecklade sina idéer och började 1826 driva undervisning på Djurgården för folk från länen. Han fick nya möjligheter att verka som ledamot i en kommitté med uppgift att reda ut några kvistiga skogsfrågor. Dess förslag om att reformera jägeristaten och att inrätta en centralstyrelse för skogsväsendet blev politiskt komplicerade på sätt som försinkade realiserandet. Vi ska återkomma till staten och styrelsen i nästa avsnitt.

Här konstaterar vi att Kungl. Maj:t 1828 beslutade om krav på genomgången utbildning för tjänst som överjägmästare. Bestämmelserna kom samtidigt som skogskommittén tillsattes. Den presenterade snabbt en plan för en läroanstalt som skulle finansieras med medel som inflöt till skogsplanteringskassan.

STADGAR FÖR SKOGSINSTITUTET utfärdades 1828. De rymde en ändamålsformulering som var tydlig för att gälla en så tidig läroanstalt: »1 § Skogs-institutets ändamål är att inom Riket utbreda en allmännares kännedom af skogshushållningen, meddela nödig insigt i jagtwäsendet, och bilda en skicklig och kunnig skogs- och jägeri-betjening.« Institutionen skulle stå under styrelse av en chef och förestås av en *directeur*. Denna skulle göra det mesta, även besiktiga skogshushållningsplaner, åka på inspektionsresor och annat som låg utanför själva undervisningen. Till hjälp fanns en bilärare, som skulle ge undervisningen »en praktisk riktning« genom »utvandringar på fältet«. Kungl. Maj:t utsåg dessa befattningshavare, men inget sades om på vilka grunder.¹¹

Till behörighetskraven hörde allmänna formuleringar om god vandel och mer preciserade om insikter i matematik och praktisk geometri. Kunskaperna skulle prövas i en inträdesexamen. Till elever antogs i första hand anställda vid jägeristaten som anmälts av sin landshövding. De sex elever det rörde sig om fick boende och visst underhåll förutom fri undervisning. Denna skulle omfatta den egentliga skogshushållningen och jaktkunskapen, jämte en lång rad stödjande biämnen. Un-

11. SFS (1828), 1707–1714.

der den blidare årstiden ingick övningar i skogsarbeten, under vintern i rovdjurshantering. I mars skulle direktören offentligen examinera alla elever. För avgångsbetyg fordrades utöver slutexamen självständigt upprättade skogshushållningsplaner. Lärotiden var omkring två år.

Som lokal lyckades man överta förste hovjägmästarens boställe, Stora Blå porten, ute på Djurgården men ändå nära till staden. Överhovjägmästaren utsågs till chef, Ström till direktör. För sina insatser adlades han 1833 till af Ström, varefter han 1838 blev chef samtidigt som han fortsatte som direktör, om än med mindre ansvar för undervisningen. af Ström blev kvar på sina stolar till 1854. Det var större omsättning på bilärarna, vilka i princip utgjordes av tidigare elever.¹²

Liksom Teknologiska institutet och Veterinärinstitutet var Skogsinstitutet en mångsysslande institution. Till den myndighetsutövande rollen kom en affärsdrivande; inkomsterna finansierade undervisningen. Med af Ström och hans institut trädde skogsexperten fram, med legitimitet i en vetenskaplig kunskapsbas.

Verksamheterna vid Skogsinstitutet präglades av litenheten, med 30–40 avgångna elever per decennium. Givet kravet på genomgången lärokurs för jägmästarbefattningar var det fråga om inskolning till ett legitimationsyrke. Den var i mycket praktikbaserad, med fältövningar som bidrog till gemensamma erfarenheter och kåranda. För oss är det intressant att af Ström tidigt utverkade resestipendier för särskilt lovan- de elever, så att de skulle kunna fortbilda sig för den lärargärning som fordrade mer än de ordinarie två årens undervisning.

Uppgiften att utbilda skogsmän i staten blev en konstant som bidrog till att reproducera grunddragen i den ordning som etablerats. Som vi ska se kom Skogsinstitutets utveckling att präglas av ett stort mått av stigberoende. Men med förskjutningar av förutsättningar och intressen utanför läroanstaltens väggar kom krav på förändringar av organisationen innanför dem. Ordnan- det av utbildningen blev en politisk angelägenhet.

12. Jag gör en generell hänvisning till den fylligaste redogörelsen för Skogsinstitutets utveckling, med många sakuppgifter: Anders Wahlgren, »Historisk översikt av den högre skogsundervisningens utveckling i vårt land«, i *Skogshögskolan 1917* (Stockholm, 1917).

Jägmästarna och Skogsstyrelsen

Jägeristaten fick 1838 en ny instruktion. De områden kronan behållit var mindre och mer lättbevakade, samtidigt som personalen blev mindre men bättre avlönad. Överjägmästare och jägmästare fick förvaltande uppgifter, underjägare, skogvaktare och andra övervakande. Med omorganisationen kom en namnändring, från jägeristaten till skogs- och jägeristaten, som markerade skiftet från bevakning till förvaltning. Den nya ordningen bidrog till att frambringa den normalskog som var skogsvetenskapens utgångspunkt.

Samtidigt kom kritik av statsmaktens homogeniserande blick och påbud om trakthuggande. Det uppfattades inte som ändamålsenligt för enskild skog som brukades under andra förutsättningar. För sådan skogsskötsel organiserades egna läroanstalter, med Bruks societetens skogsinstitut som den mest långlivade. Det byggdes upp 1839 av en från Tyskland inkallad jägmästare, Carl Ludwig Obbarius, som hade ett mer flexibelt synsätt. Han kom också att hamna i konflikt med företrädare för Skogsinstitutet – experterna hänvisade till vetenskapen, men var därför inte eniga. Obbarius gav ut en *Lärobok i skogs-vetenskapen* samt en *Tidskrift för skogshushållning*. Den blev dock kortlivad, liksom organisationen Svenska Skogshushållnings-sällskapet.¹³

Dessa omständigheter indikerar att det inte fanns tillräckligt många intressenter med skoglig utbildning för att utgöra en bas för föreningsbildning och tidskriftsutgivning. De lantbruksmöten som ordnades från 1844 blev fora för diskussion av skogsfrågor, fast då som en binäring till jordbruket. Men förhållandena ändrades, och vi ska i detta avsnitt se hur det senare togs initiativ till möten, föreningar, tidskrifter. Först ska vi dock utreda hur organiseringen av statens skogliga förvaltning och undervisning utvecklade sig.¹⁴

OPINIONSBILDNINGEN PÅVERKADES när nya intressen etablerades i skogen. Trävaruhandeln växte med tillkomsten av ångmaskinsdrivna sågverk. Dessa företag blev enklare genom svensk näringsfrihetslagstiftning och lönsammare genom brittiska tulllätnader. Skogen fick ett nytt värde.

13. Bengt Brynte, C. L. Obbarius (Stockholm, 2002).

14. Kährström (red.), *När landet kom till staden*, 250ff.

Detta bidrog till att den avverkades på nya vis, särskilt i de norrländska skogar som tidigare inte varit föremål för intresse. Den skogsåverkan genom bete och annat som den lokala allmogen stått för utifrån en behovsprincip hade knappt uppfattats som ett problem, men med en åverkan i industriell skala av aktörer på annan ort antog problemen dimensioner som gjorde skogsfrågan laddad. Samtidigt gled betydelsen av uttrycket »skogsbruk« från skogsodling till benämningen på en näringsgren.

Den äldre rädslan för skogsbrist återkom, förstärkt av nya rön om hur avskogning påverkade klimatet på sätt som påverkade alla. Staten som företrädare för det allmännas och framtidens intressen ställdes mot rätten att själv disponera över sin egendom. I riksdagen väcktes krav på vetenskaplig hushållning även på enskild skog, men det var oklart hur man skulle överföra principer för avgränsade sydsvenska kronoskogar till norrländska storskogar. En annan möjlighet var att utvidga statsskogbruket. Utan ingrepp i enskild egendom skulle det vidga statens omsorger till att gälla landets behov, inte bara kronans.

En ny skogskommitté tillsattes 1855 och föreslog uppbyggnaden av ett omfattande statligt skogsbruk under en central styrelse. Man föreslog även begränsningar av det agrara skogsnyttjandet, liksom skyldigheter för enskilda skogsägare, främst krav på åtgärder för god återväxt. Frågorna splittrade: alla sju ledamöter avlämnade reservationer. När planerna behandlades vid 1856–58 års riksdag vände man sig mot förslaget att gå in i privat skog med tvångslagar.¹⁵

KUNGL. SKOGSSTYRELSEN blev i stället ett svar på de problem som artikulerats. Den nya institutionen fick 1859 en preliminär stadga, som inbegrep uppgifterna att ha överinseende över skogs- och jägeristaten jämte skogsundervisningen.¹⁶

Den primära uppgiften var dock att axla det ansvar för skogshushållning med långa omloppstider som enskilda inte kunde förväntas ta. En tanke var att uppvisa en förebild, lite som mönsterjordbruk på den agrara domänen. Men det var ogörligt att på tusentals små enheter statsskog i södra Sverige, till exempel vid boställen för präster, införa trakthyggesbruk som i kronoparkerna. Inte mindre komplicerat var det-

15. *Underdånigt betänkande och förslag angående åtgärder för befrämjande af en förbättrad skogshushållning* (Stockholm, 1856).

16. SFS (1859), nr 60.

ta i Norrland, där de lokala förutsättningarna gjorde skogsvetenskapens principer verklighetsfrämmande.

Att den nya myndigheten fick ompröva Israel af Ströms program blev tydligt i den nya skogsordning som godtog ordnad blädning som ett alternativ till trakthuggningen. Tre år senare döptes skogs- och jägeristaten om igen, till skogsstaten. Den växte under Skogsstyrelsens överinseende. Sex skogsinspektörer skulle vara chefer för var sitt distrikt. Under dem löd 75 jägmästare som förvaltade var sitt revir, jämte 160 kronojägare. På ett decennium hade 1869 den förvaltande personalen tredubblats, den bevakande fyrdubblats.

Växten fortsatte sedan, men inte lika dramatiskt som under uppbyggnaden av det nya statsskogsbruket. Med centraliseringen av ansvaret avvecklades landshövdingarnas uppgifter. När skogsplanteringskassan också avvecklades gick verksamheterna från självfinansiering till anslagsberoende.

DEN SKOGLIGA UNDERVISNINGEN kom också att lyda under Skogsstyrelsen, på vars expansion följde en smärre utbildningsexplosion. Under 1860-talet fyrdubblades antalet utbildade vid Skogsinstitutet i jämförelse med tidigare decennier. Utifrån skogskommitténs förslag om läroanstalter för personal till enskilt skogsbruk tillkom skogsskolor, och sedan även statsstöd till privata skolor.

Stadgar för »skogsläroverken« kom 1860. Skogsskolorna skulle ge »en lägre lärokurs för danande af skicklige skogwaktare och plantörer«, Skogsinstitutet »en högre kurs för bildande av skogsförvaltande tjänstemän«. För direktören tillkom som en ny uppgift »befrämjandet af den forstliga vetenskapens utveckling och utbredande inom landet«. För undervisningen fanns ytterligare fyra lärare, i skogshushållning, jakt- och författningskunskap, naturalhistoria samt matematiska ämnen. De två förra borde ha genomgått Skogsinstitutet och sedan verkat i praktiken, de två senare borde ha gjort sig kända för grundliga kunskaper i sina ämnen. Alla förordnades av Kungl. Maj:t på förslag av Skogsstyrelsen.¹⁷

Behörighetskraven preciserades i två riktningar för att säkra förkunskaper som borgade för en effektiv studietid. Sökande skulle dels ha kunskaper i ämnen som motsvarade kraven för inträde vid universitet, dels ha praktiserat hos skogsförvaltare under minst ett år. Inträdesexamen kvarstod. Teoretisk undervisning gavs från oktober till maj och varvades

17. SFS (1860), nr 20.

med övningar, medan sommarmånaderna upptogs av praktiskt arbete. Som tidigare försiggick alltså undervisningen året runt. De naturvetenskapliga ämnena fick ett uppsving när de fick fler lärare. Måhända tyckte somliga att det blev väl mycket vetenskap.

När stadgarna 1871 justerades med anledning av skogsstatens reformering ersattes direktörens uppgift att främja forstvetenskapen av en annan: »att med uppmärksamhet följa gången af underwisningen och derwid tillse, att denna, utan åsidosättande af theorien, erhåller en praktisk rigtning samt att biämnena ej utveckla sig på bekostnad af sjelfwa skogshushållningsläran«. Direktören bildade som förste lektor tillsammans med ytterligare tre lektorer ett »lärarekollegium«, för handläggning av gemensamma angelägenheter. Härtill kom ett par repetitörer. Nästan alla lärare var gamla elever vid institutet.¹⁸

Behörighetskraven ändrades åter. För inträde fordrades den nyligen införda mogenhetsexamen jämte genomgången skogsskola eller praktik hos skogstjänsteman. Med detta avskaffades inträdesexamen, som vid universiteten. En förutbildning som kombinerade studentexamen och praktik i någon form förblev sedan ett grundkrav som kom att följa institutionen.

Undervisningen var ordnad ungefär som tidigare, men »laboratoriehagen« tillkom för att åskådliggöra olika försök. För demonstrationer hade man även tillgång till en skog vid Experimentalfältet och till allmänningar i Stockholms län. Veckotimmarna ökade från 24 till 30 och fördelades med 20 timmar till skogsvetenskapliga ämnen, 4 till naturhistoriska ämnen samt jakt, 4 till matematiska ämnen med kartritning och nivellerings, 2 till undervisning om skogs- och jaktförfattningar. Efter tillkomsten av en ny jaktstadga 1864 blev läroämnet jakt- och skjutkonst mindre och fördes till lektorn i naturvetenskaper.

Elevantalet fluktuerade starkt. Strax efter införandet av krav på studentexamen 1871 var antalet nyinskrivna nere i två, men mot slutet av årtiondet var trävarukonjunkturerna goda samtidigt som skogsstaten expanderade. Antalet nyinskrivna steg till 25 – intresset för utbildning påverkades av samtidsberoende föreställningar om framtiden. När eleverna blev så många fick de delas in i årskurser. Nyordningen medförde att undervisningen i de olika ämnena kunde komma i en lämpligare ordning, liksom att mängden undervisning växte så att lärararvodena fick

18. *SFS* (1871), nr 51.

höjas. Den förde även med sig att lokalerna fick om disponeras för att få skilda lärosalar. Dessutom fick man ett laboratorium.

Denna nyhet liksom andra institutionella förändringar påminner om liknande rörelser vid andra läroanstalter mot slutet av 1800-talet.

INORDNINGEN UNDER SKOGSSTYRELSEN innebar för Skogsinstitutet att dess karaktär av myndighetsutövande mångsysslare avvecklades. I stället tydliggjordes karaktären av undervisningsinstitution. Samtidigt fanns politiskt missnöje med den planlösa organiseringen av tillämpningsskolorna i riket.

I riksdagen väcktes 1869 förslag om att förena institutet med Teknologiska institutet eller ett lantbruksinstitut för att minska statens kostnader. Skogsstyrelsen menade att det var helt fel, just när de allmänna skogarna ställts under skogsstatens förvaltning, »att göra skogsundervisningen till en bisak vid ett för annat ändamål inrättadt läroverk«. Förslagen avslogs men politikerna återkom redan 1872 till tanken på samordning som ett sätt att förbättra utbildningssystemet. Det rörde sig om den plan att samla tillämpningsskolor till en polyteknisk högskola som vi mött i kapitlet *Teknikerna*.¹⁹

I ett yttrande förklarade lärarkollegiet att skogshushållningsläran utvecklats till en självständig vetenskap, även om den ytterst vilade på naturvetenskapen. Utländska exempel visade att den led av att bli en del i en polyteknisk organisation. I en sådan gavs alltför stort utrymme åt de gemensamma grundämnena, som var biämnena i relation till undervisningens praktiska mål, samtidigt som de egentliga huvudämnena blev underordnade. Skogsundervisningen utvecklades bäst i ett eget läroverk. Skogsstyrelsen höll med lärarna.²⁰

Som vi ser mötte politikernas planer institutionella aktörers bevakande av gränser och självbestämmande. Stigberoendet segrade när även detta ärende efter några turer föll, men i stället dök en ny flyttidé upp.

Skogsstyrelsen fick i uppdrag att undersöka möjligheten att förlägga Skogsinstitutet i anslutning till någon kronopark. Tanken var att detta skulle förbättra undervisningen, samtidigt som inkomsterna från skogsbruket kunde bidra till driften. Vi kan här jämföra med hur lantbruksinstitutet varit knutna till egendomar och hur Veterinärinstitutet fått

19. RD 1870: proposition nr 1: bil. 6b, 27–40 (citatet: 37); turerna utreds i Runeby, *Teknikerna, vetenskapen och kulturen*, 163ff, 195f, 209f, 213, 219f.

20. *Af gifna utlåtanden*, 62–72.

intäkter från sin djursjukvård – finansieringslösningar som utvecklades genom separering och renodling av olika uppgifter. Skogsstyrelsen fann att man för tillfället inte förfogade över någon passande skog. Civilministern ansåg dock att en flytt borde ske så fort tillfälle gavs, och för att inte försvåra detta fick läroanstalten kvarstå på extra stat.²¹

Men det skulle visa sig trögt att leda in institutionen på ett nytt spår. Vi kan konstatera att det inte utvecklades någon politisk kraft med tydlig riktning på förändringsviljan. Samtidigt var andra krafter i rörelse. Skogsstyrelsen omorganiserades 1883 till Domänstyrelsen, med ett vidare uppdrag att förvalta statens egendomar affärsmässigt.

STADGARNA REVIDERADES, även om Skogsinstitutets bana präglades av stigberoende. I de nya från 1886 kom till undervisningsuppgiften en andra: »att utveckla skogsvetenskapen på nationell grund«. Institutet lydde under Domänstyrelsen, med dess chef som inspektör. Den stora nyheten gällde behörighetskraven. Förutbildningen hade kommit att uppfattas som problematisk: värdet av praktik hos en jägmästare varierade betänkligt, samtidigt som mycket av skogsskolornas undervisning var alltför elementär för dem med studentexamen. Lösningen blev att Ombergs skogsskola ombildades för att ge en ettårig, förberedande kurs som gav behörighet. Omregleringen innebar en treårig utbildning, även om tiden vid Skogsinstitutet förblev tvåårig. Farhågorna för en alltför teoretisk inriktning utan skogsförankring tonades ned när inte all undervisning var förlagd till Stockholm. Annars var sig våra observationspunkter rätt lika.²²

De var de även 1893. Då var den stora nyheten en klyvning av institutets utbildningsuppgift. Domänstyrelsen hade uttryckt önskemål om en kurs för privata skogsförvaltare, som inte behövde så vida kunskaper som staten fordrade av sina tjänstemän. Riksdagen anslog medel och önskade att den nya kursen skulle börja snarast möjligt. I stadgarna sades att Skogsinstitutet skulle ge dels en högre kurs med sikte på fullständigt avgångsbetyg, dels »en lägre kurs för undervisning i skogshushållsläran och de viktigaste bland biämnena».²³

Året innan de nya stadgarna kom hade institutet förts över till ordi-

21. RD 1875: proposition nr 1: bil. 6c, 38ff.

22. SFS (1886), nr 23.

23. SFS (1893), nr 113. RD 1893: proposition nr 1:7, 58ff; Statsutskottet utlåtande nr 8, 40.

narie stat, då det inte längre var aktuellt med en flytt. Därmed var det klart att det på den skogliga domänen fanns en etablerad statlig institution för högre utbildning. Det låg en potentiell spänning i dess dubblade uppgift att förmedla undervisning av två slag, dels en lägre med praktisk syftning, dels en högre för män i staten. Till detta kom uppgiften att utveckla vetenskapen. Kunskapsbildningen vid institutet gav en bas för initiativ till kårformering.²⁴

SKOGSMÖTET 1866 innebar en ny mötesplats för jägmästare. Det hölls på Skogsinstitutet, men initiativet kom från Skogsstyrelsen. Till dess generaldirektör hade utsetts landshövdingen i Norrbotten, som hade politisk förankring men inte skoglig expertis. Vetenskapligt biträde blev Carl Björkman, jägmästare i Stockholm och lärare vid institutet, som 1875 själv blev generaldirektör. Sammankomsten var tänkt som ett forum för spridning av upplysningar skogsmän emellan. Det kom att markera omsvängningen inom statsskogsbruket i södra Sverige och avlövningsen av Skogsinstitutet. Vid mötet presenterade Björkman de nya principer som tillät blädning.

Två år senare skulle han ge ut en handbok som ersatte af Ströms. Dennes efterträdare, Gustaf Segerdahl, hade vidareutvecklat ett strängt trakhuggningsprogram, vilket blev daterat i den nya ordningen. Segerdahl yttrade sig inte till protokollet under skogsmötet, men lade till på följande lantbruksmöte fram en idé om att flytta institutet till Ultuna.²⁵

Förutom principer för skogshushållning debatterades under mötet en mängd spörsmål, däribland undervisningen. Bestämda meningar bröts mot varandra. Många betonade vikten av praktik, inte minst i förutbildningen. Intressant är att Björkman lyfte fram andra kunskapers betydelse för jägmästarnas status: »Öfverallt, och för inträde vid hvarje corps, utom vid vår, erfordras humanistisk bildning. Att fordringarna i afseende å sådana kunskaper, hvilka höra till allmän bildning, derföre blifva bestämda, finner jag alldeles nödvändigt.« En annan diskussionsfråga – behovet av ett föreningsband för kåren i form av en tidskrift – ledde till att en kommitté tillsattes.²⁶

Det organiserades nya allmänna skogsmöten 1868 och 1871, och se-

24. RD 1892: proposition nr 1:7, 49–64.

25. Gustaf Segerdahls förslag uppmärksammas i Runeby, *Teknikerna, vetenskapen och kulturen*, 164f, och finns i *Förhandlingarne vid det tolfte Allmänna svenska landtbruksmötet i Stockholm 1868* (Stockholm, 1868), 159ff.

26. *Berättelse om förhandlingarne vid Skogsmötet i Stockholm år 1866* (Stockholm, 1868), 56.

dan allt fler lokala möten. Undervisningsfrågor stod inte i fokus, men det fjärde skogsmötet 1877 hade den skogliga undervisningen som en diskussionsfråga. Skogsinstitutets direktör inledde genom att ta upp den aktuella lokaliseringsfrågan. Flytt till en skogsegendom skulle medföra tillgång till demonstrationsskog, förklarade han. Det skulle även ge möjligheter att inrätta en forstlig försöksanstalt, och att utbilda en personalkategori mellan jägmästare och bevakare. Fast billigare vore nog att stanna i Stockholm, men då finge det »s.k. praktiska året« organiseras bättre, förslagsvis genom förberedande undervisning vid Ombergs revir. Diskussionen kom mest att kretsa kring förhållandet mellan teori och praktik, i förutbildningen till Skogsinstitutet men främst i de skolor som skulle utbilda för det enskilda skogsbruket. Mot önskan om ett mellanting ställdes risken för halvbildning. Som vi sett ovan kom flera av de väckta förslagen att realiseras, vilket är en indikation på att opinionsbildningen bland jägmästarna påverkade beslutsfattandet.²⁷

Förhandlingarna från skogsmötet 1877 trycktes i *Tidskrift för skogshushållning*. Den hade börjat ges ut 1873 och kom att överleva, till skillnad från Carl Ludwig Obbarius tidigare tidskrift med samma namn. En annan namn med tredelad titel kom ut 1891–1938, *Skogsvaktaren: Tidskrift för skogshushållning: Organ för de svenska skogsmannaförbunden*. Till skillnad från denna var *Tidskrift för skogshushållning* inte knuten till någon organisation. Första årgångens lista över subskribenter tog likväl upp nästan 750 stycken, mest jägmästare men även hushållningssällskap, ingenjörer, possessionater – godsägare – och andra. Tidskriften kom att rymma officiella meddelanden, främst från Skogsstyrelsen, och den följetong om fackterminologi som redaktören, jägmästaren Axel Cnattingius, 1894 gav ut som *Svenskt skogslexikon*. Året efter blev Skogsinstitutets direktör redaktör och förblev det till 1903, då utgivningen avvecklades.²⁸

Första årgången av *Tidskrift för skogshushållning* innehöll ett program för ett skogligt försöksväsende, framlagt efter tyska studier av Skogsinstitutets tillförordnade direktör, Magnus Thelaus. Omsider kom även redogörelser för faktiska försök. Men tidskriften innehöll inte mycket om undervisningsfrågor eller om professionsrelaterade frågor i stort.

27. *Förhandlingarne vid andra Skogsmötet i Stockholm år 1868* (Stockholm, 1869); »Förhandlingar vid 4:de Allmänna skogsmötet i Stockholm år 1877«, *Tidskrift för skogshushållning* (1879), 161–307; undervisningsfrågan, 263–277.

28. Per Eriksson, »Axel Theodor Cnattingius – jägmästare och redaktör« och Bengt Ek, »Tre sekel, tre skogslexikon«, i Per Eriksson (red.), *Svenskt skogslexikon* [1894] (Stockholm, 2010).

»Den ömtåliga frågan«, rörande jägmästarnas uniform, rang och titulering, skapade dock meningsutbyte, liksom mer fackligt betonade frågor om exempelvis pensionsförhållanden.²⁹

Men relationen mellan utbildning och kår brände till vad gällde situationen för alla »extra«, i enlighet med Domänstyrelsens bruk att anta dem som gått ut från Skogsinstitutet som extra jägmästare. De utgjorde en grupp med osäkra villkor ur vilken arbetsgivare kunde rekrytera personal. Extra ordinarie-systemet var utbrett inom staten i och med att den ogärna inrättade ordinarie befattningar, men när dess verksamheter växte blev systemet mer problematiskt. Med tanke på mängden utbildade med dystra framtidsutsikter föreslog en anonym skribent 1883 att Skogsinstitutet skulle läggas ned. I en replik ledde en statistisk utredning till slutsatsen att det inte förelåg någon överproduktion. Ett decennium senare bildades likväl en förening för extra jägmästare, som sedan omvandlades och 1908 följdes av en ny De extra jägmästarnas förening. Vi ser att de diskussioner om överutbildning och proletarisering som fördes på fler domäner var aktuella också för jägmästarna, även om de inte var så benägna att ta initiativ till organisationsbildning för att möta gemensamma problem. Men mest var det en mångfald praktiska frågor om skogens bruk som avhandlades i *Tidskrift för skogshushållning*. Till exempel presenterades 1899 under rubriken »Om beståndsvård« vårdens former och ett program för dess bedrivande.³⁰

Redan 1883 hade en jägmästare föreslagit bildandet av Norrlands skogsvårdsförbund, men organisationen fick namnet Skogskultur i Norrland, som 1890 blev Föreningen för skogsvård i Norrland. Till institutionens medel för sitt mål hörde möten och publikationer. Från 1893 kom *Årsskrift från Föreningen för skogsvård i Norrland*, som senare omvandlades till en kvartalstidskrift. Bortsett från ett längre inlägg om skogsläroverken 1899 innehöll inte heller denna publikation mycket om utbildningsfrågor, men den rymde artiklar om försök som syftade till att ge svar på frågor av praktisk betydelse. På riksplanet bildades 1902 Föreningen för skogsvård, som senare bytte namn till Svenska Skogs-

29. Victor Magnus Thelaus, »Om anställandet af vetenskapliga undersökningar inom skogshushållningen«, *Tidskrift för skogshushållning* (1873), 92–99, 242–252. Efter årgång 1898 finns ett sakregister för de 25 första årgångarna.

30. »Framtidsförhoppningar«, *Tidskrift för skogshushållning* (1883), 100f; »Skogsinstitutet och skogstjänstförvaltningen inom landet«, (1884), 193–207. Om extra ordinarie-systemet, se Karl-Wilhelm Samuelsson, *Rörelser i staten* (Stockholm, 2023), 34f. Om De extra jägmästarnas förbund, se N. Bergsjö, »En återblick«, *Skogen* (1933), 379f.

vårdsföreningen. För att nå ut började föreningen 1903 ge ut *Skogsvårdsföreningens tidskrift*, i praktiken en efterträdare till *Tidskrift för skogshushållning*.³¹

Nyckelorden i tidskrifternas namn är indikatorer på en förskjutning i betoning – från *skogshushållning* till *skogsvård* – som i sin tur indikerar ett skifte i skogsbrukets historia runt 1890.³²

Misshushållning och kunskapsbildning

Det slutande 1800-talet innebar kulmen för den sågverksepok som inlett ett nytt slags nyttjande av de nordliga skogarna, samtidigt som massa-industrin gjorde entré och växte dramatiskt. Det gjorde även värdet på skogen. Den blev ett viktigt inslag i folks arbete och liv parallellt med att allt större ekonomiska intressen sattes i rörelse. För att tillvarata vissa av dem inrättades 1875 en förening, vilken expanderade och 1906 ombildades till Svenska Trävaruexportföreningen. Privata aktörer mobiliserades, samtidigt som staten var landets största skogsägare.³³

Baksidan av de norrländska skogarnas större betydelse var att de blev så begärliga för aktörer som ville realisera deras värde omedelbart. Även i norr hade marken delats upp mellan kronan och enskilda, vilket bland annat lett till att bondehemman tilldelats stora arealer mark av ringa värde. När urskogen där blev en resurs för nya industrier ändrades förutsättningarna. Uppköpare förvärvade mark billigt för att genast slutavverka. De riktigt entreprenöriella avverkade i de kronoskogar som var så stora att de inte kunde övervakas. När kalmarken spred sig utarmades småböndernas försörjningsmöjligheter. Begrepp som skogsskövling och bolagsvälde fick spridning.

Skogsfrågan blev Norrlandsfrågan, med hänfödda visioner för en ljusnande framtid – och stor vrede över sakernas tillstånd i nuet. Som en av de sociala frågor tiden brottades med var den mångbottnad. Skulle en bondeklass värnas för att upprätthålla svensk odling, för att motverka

31. Erland von Hofsten, »'Då man har gagn af skogen, bör man ock verka för dess vård'«, *Skogshistorisk tidskrift* (1997). K.G.G., »Om skogsläroverken«, *Årsskrift från Föreningen för skogsvård i Norrland* (1899), 88–127; ett sakregister finns i (1905), 313–323.

32. År 1890 markerar en brytpunkt i den periodisering som diskuteras i Anders Öcker-man, »Joel Wretling på Malå revir«, i Martin Johansson (red.), *Miljöhistoria idag och imorgon* (Karlstad, 1998).

33. Ernst Söderlund (red.), *Svensk trävaruexport under hundra år* (Stockholm, 1951), 123–138, 229ff.

fattigdom, utvandring och socialism, och var i så fall egnahemspolitiken ett sätt att bistå småbrukarna? Eller låg framtiden i den industri som omvandlade skog och malm till rikedom – men under vilka former skulle i så fall resursutnyttjandet ske, hur skulle frukterna fördelas och vem skulle ta ansvar för negativa återverkningar? Industrialiseringen kunde bejakas utifrån produktivistiska föreställningar om tillväxt för välstånd på samma gång som industrialismen kunde ifrågasättas utifrån civilisationskritiska föreställningar om natur, kultur och mänskliga värden. Höger- och vänsterperspektiv gick om varandra på sätt som krånglar till enkla gränsdragningar.³⁴

Skogspolitiken utgjorde en brännpunkt för motsättningar. Liksom tidigare gällde en grundfråga förhållandet mellan enskilda och allmänna intressen under de tidliga villkor skogen ställde. Mer konkret gällde striden huruvida dagens skogsägare genom lagstiftning borde avkrävas ansvar för åtgärder som skulle komma andra generationer till del. Saken komplicerades av kunskapsbristen och oenigheten mellan experterna. Vilka var egentligen effekterna av lagstiftningen, till exempel dimensionslagar som krävde att ungskog skulle uppnå viss dimension före avverkning? Var traktthuggning eller blädning eller någon blandning den bästa skogsskötselformen? När resultat från forskning om skogen kunde åberopas som argument i kampen om opinionen fick vetenskapen en ny funktion. En aktör som Frans Kempe, vd för skogsbolaget Mo och Domsjö, donerade resurser till forskningen. Han blev omsider hedersdoktor och ledamot av lärda akademier.³⁵

En skogskommitté tillsattes 1896 för att utreda de laddade frågorna. I ett betänkande förklarade den dels att mycket av skogen borde förbli i enskild ägo, dels »att staten såsom vårdare af folkets kulturlif är såväl berättigad som pliktig att tillse, att denna mark ej så behandlas, att den blir oduglig för skogsbörd och således upphör att fylla sin uppgift i nationens hushållning«. Uppgiften var betydelsefull: vid sekelskiftet stod trävaruexporten för drygt halva värdet av landets export. Många människor var beroende av denna näring för sin försörjning, samtidigt som skogsskövlingen kunde hota klimatet och framtiden för folket. Kommittén föreslog bland annat inrättande av skogsvårdsstyrelser i länen och krav på forstligt bildade förvaltare hos större skogsägare.³⁶

34. Edling, *Det fosterländska hemmet*; Sverker Sörlin, *Framtidslandet* (Stockholm, 1988).

35. Sörlin, *Framtidslandet*, 167–174.

36. *Underdånigt betänkande af den för utredning angående lämpliga åtgärder för främjande af*

En organisation som Föreningen för skogsvård i Norrland var ett uttryck för och en aktör i den process varigenom skogsvård blev ett svar på frågor i tiden.

ETT FÖRSÖKSVÄSENDE var ett annat svar. Den process som 1902 resulterade i Forstliga försöksanstalten har likheter med institutionsbyggnandet på andra domäner. De systematiska undersökningarna av särskilda försöksytor är en fältvetenskaplig parallell till observationerna av laboriebaserade försök vid materialprovningsanstalter på den tekniska domänen. Önskan att koordinera i fält utspridda försök för att säkra tillförlitliga resultat påminner om motiv bakom inrättandet av Centralanstalten för försöksväsendet på jordbruksområdet. Vacklan på gränsen till inordning i en läroanstalt påminner om Veterinärbakteriologiska anstalten. Det rörde sig om marginalinstitutioner i flera bemärkelser.³⁷

I anslutning till det tyskinspirerade program Magnus Thelaus 1873 lagt fram i *Tidskrift för skogshushållning* kom initiativ till försöksverksamheter, som att Meteorologiska centralanstalten observerade skogens inverkan på klimatet. I sina anslagsäskanden 1895 lanserade sedan Domänstyrelsen ett utbyggt försöksväsende som ett svar på frågan »huru afkastningen af våra under vidt skilda förhållanden förekommande skogar skulle kunna uppdrifvas till den högsta möjliga, utan att uthålligheten äfventyrades«. Svaret underbyggdes med hänvisningar till inrättandet av försöksanstalter i andra länder och det växande behovet av skogsråvara för industri och export. Staten behövde stå som organisatör för att garantera enhetlighet och uthållighet. Men finansministern ville 1896 inte tillstyrka förslagen.³⁸

Historien upprepade sig året efter, 1897, men då remitterades frågan till 1896 års skogskommitté. Den framhöll sedan att skogshushållningen hade behov av ett eget försöksväsende eftersom den arbetade under förutsättningar som skilde sig så från andra näringar. Vetenskapens villkor preciserades.³⁹

den enskilda skogshushållningen af Kongl. Maj:t den 6 oktober 1896 förordnade komité (Stockholm, 1899), 133.

37. Om fältvetenskaper, se Helena Ekerholm m.fl. (red.), *Understanding field science institutions* (Sagamore Beach, 2017).

38. RD 1896: proposition nr 1:7, 43. Tillkomsten skildras i Alex. Maass, *Skogsförsöksväsendets utveckling i Sverige, nuvarande organisation samt första arbetsprogram* (Stockholm, 1907), och sätts i perspektiv i Jönsson, *Den biologiska vändningen*, kap. 2.

39. RD 1897: proposition nr 1:7, 59ff; citatet: RD 1901: proposition nr 1:9, 46.

Inom skogshandteringen vore nemligen i regel tidrymden mellan sådd och skörd så lång, att säningsmannen endast i undantagsfall finge se slutresultatet af sitt arbete. Redan af denna grund läte det icke tänka sig att öfverlemna försöken till det enskilda intresset och företagsamheten, men det fordrades derjemte för att fullgiltiga, inför den vetenskapliga granskningen bestående resultat skulle uppnås ett under längre tid efter fastslagna grunder fortsatt försöksväsende, som lemnade full trygghet att den enskildes subjektiva omdöme och sympati för den ena eller andra hushållsmetoden fullständigt underordnades objektivt fastställda grunder för försöken.

Domänstyrelsen återkom och föreslog en samordning med Skogsinstitutet. Lektorn i skogsmatematik och skogsindelning kunde ansvara för de rent forstliga försöken, lektorn i botanik för de forstbotaniska. Ärendet fördes samtidigt över till Jordbruksdepartementet, det nya näringsdepartement som inrättats 1900.⁴⁰

Jordbruksminister Theodor Odelberg förklarade 1901 att en tidsenlig utveckling av skogsbruket var avgörande i ljuset av dess betydelse för nationen. Till exempel hade avkastningen av kronoskogarna stigit från 300 000 kronor år 1870 till åtta miljoner 1900. Tidens förhållanden motiverade statligt ingripande.⁴¹

I samma mån landets skogar erhålla stegradt kapitalvärde och lemnade ökade inkomster, framträder behovet af åtgärder dels till förekommande och hämmande af en öfverafverkning af skogen, som för kommande generationer skulle kunna blifva ödesdiger, dels ock för försättande af skogsmarkerna i sådant skick, att den största möjliga uthålliga afkastning kan dem afvinnas.

Ministern tillstyrkte en organisation som innebar att försök och forskning samordnades med undervisningen vid Skogsinstitutet. Han anmodade Domänstyrelsen att utarbeta en detaljplan för fastställande nästa år. Riksdagen accepterade. Dock luftades den farhåga vi sett komma till uttryck i så många sammanhang: samorganiseringen av olikartade verk-

40. RD 1901: proposition nr 1:9, 51.

41. Ibid., 53.

samheter innebar en dubblering av uppgifter som skulle göra en av dem till bisyssla.⁴²

Inför avgörandet 1902 menade Domänstyrelsen att förutsättningarna ändrats. Antalet elever vid Skogsinstitutet hade ökat, men riksdagen hade året innan skurit ned det anslag som begärts för att utöka lärarkrafterna. I denna situation vore det bäst för alla att försöksanstalten fick sin egen personal.⁴³

I ljuset av det otillräckliga läraranslaget höll Odelberg med och förordade en fristående institution. För denna lösning hade även andra skäl tillkommit. Med anledning av den skogsvårdslagstiftning som riksdagen nog var på väg att anta skulle landets behov av skogsutbildade öka, varigenom Skogsinstitutets personal än mer skulle behövas för undervisningen. Dessutom hade ett betänkande just kommit från sakkunniga för försöksväsendet på jordbruksområdet. De hade starkt framhållit olägenheterna i en sammankoppling som medförde en dualism med konkurrerande uppgifter.⁴⁴

Riksdagen accepterade. En docent i botanik påpekade dock att det blivit lite för lite botanik, ungefär som en zoologidoktor hade gjort året innan.⁴⁵

Forstliga försöksanstalten inrättades 1902. Den löd under Domänstyrelsen och hade till uppgift »att genom undersökningar och jämförande försök bidra till lösningar af de för en rationell skogshushållning grundläggande såväl biologiska som rent forstliga frågor«. Namnet ändrades 1905 till Statens skogsförsöksanstalt, och 1908 formaliserades uppdelningen i två avdelningar. Den forstliga kom att engagera jägmästare, den botaniska filosofie doktorer.⁴⁶

Aktörerna i denna marginalinstitution fick hantera flera gränser, som den yttre till Skogsinstitutet med dess undervisningsuppgift. Relationen till systerinstitutionen och fördelningen av forskningsuppgiften – ett kännetecken för en högre läroanstalt – blev komplicerade. Inom försöksanstalten bevakades gränsdragningen mellan avdelningarna. Botaniska avdelningen kom att verka för en biologisk vändning av föröng-

42. RD 1901: FK protokoll nr 11, 8ff.

43. RD 1902: proposition nr 1:9, 69.

44. Ibid., 70ff.

45. RD 1902: AK protokoll nr 33, 35ff; 1901: FK protokoll nr 11, 11ff.

46. SFS (1902), nr 45. Den fortsatta utvecklingen skildras i Manfred Näslund, »Skogsforskningsinstitutets tillkomst och utveckling« och andra bidrag i *Statens skogsforskningsinstitut 1902–1952* (Stockholm, 1952).

ringsfrågan, varigenom naturvetenskaplig forskning tillmättes större betydelse – samtidigt som man hävdade gränsen mot universitetens rent akademiska forskning.

Högskolereform

Riksdagen antog 1903 till slut en skogsvårdslagstiftning som påförde skogsägare ansvar för markens produktionsförmåga efter avverkning. Med den följde inrättandet av lokala skogsvårdsstyrelser, som med skogligt utbildad personal skulle övervaka och upplysa i sina län. Härigenom underströks i sin tur betydelsen av kunskapsbildning – i de institutioner som skulle utbilda personal, i den nya försöksanstalt som skulle ge svar på frågor om den rätta skogsskötseln. I samma skede tillkom lokala skogsvårdsföreningar och, som vi sett, den rikstäckande Föreningen för skogsvård. Som central branschorganisation kom Skogsvårdsföreningen att bilda opinion genom möten och olika publikationer. Utöver sitt fackbetonade föreningsorgan började man 1914 ge ut den mer populära tidskriften *Skogen*.⁴⁷

Någon central förening som organiserade jägmästarna tillkom dock inte. Däremot bildades Svenska Forstmästareförbundet 1903, när studerande från Skogsinstitutets lägre kurs ville skapa ett organ för gemensamma intressen. Namnet innebar en gränsmarkering som kom sig av protester mot bruk av titeln jägmästare, vilken ansågs förbehållen dem som gått högre kursen. Denna tog sikte på statlig tjänst, medan den lägre primärt utbildade för enskild.⁴⁸

Men gränsen mellan statligt och enskilt blev luddigare i takt med statsmaktens växande engagemang för landets näringar i den internationella konkurrensen. Dessutom hade staten sina intressen som skogsägare. Domänstyrelsen blev affärsdrivande 1912, att jämföra med den något yngre Vattenfallsstyrelsen som byggdes upp av ingenjörer och drevs affärsmässigt från start. I denna ordning infogades högre utbildning och forskning som medel för andra mål, för produktion och konkurrenskraft i nationens intresse.

47. Om lagstiftningen och dess återverkningar, se Enander, *Skogsbruk på samhällets villkor*; om Skogsvårdsföreningen och lokala föreningar, se Jönsson, *Den biologiska vändningen*, kap. 3.

48. Gösta Djurberg m.fl. (red), *Svenska Forstmästareförbundet 1903–1953* (Filipstad, 1953), 6ff.

För att möta behovet av skogsutbildade önskade Domänstyrelsen 1899 öka elevantalet vid Skogsinstitutet från tio till tjugo; utbildningen var och förblev spärriad. Förslagen godtogs. Utökningen ledde till att kollegiet klagade över att lärarna inte fick tid att följa vetenskapens utveckling. Institutet fick anslag till fler lärare. En omorganisering av den förberedande undervisningen ledde 1903 till justerade stadgar, med en lästermins förlängning av högre kursen i Stockholm. För att rymma tre årskurser under hösten fick institutet anslag till ett nybygge i trä som uppfördes 1905. Sedan var inte mycket mer att göra inom den gamla institutionens ramar. Vi noterar dock att högre kursens elever 1905 bildade Skogsinstitutets studentförening efter mönster av Stockholms studentkår.⁴⁹

EN KOMMITTÉ UTSÅGS året efter unionsupplösningen. Som vi sett tillkom i denna fosterländska kristid fler initiativ till nationell uppräckning genom satsningar på högre utbildning. Den specifika utgångspunkten var dock ett flyttbehov till följd av nya stadsplaner för Stockholm, och kommittén skulle utarbeta förslag till nya byggnader åt institutet och samtidigt åt försöksanstalten. Här ska vi fokusera på det mer allmänna uppdraget att utreda »behovet af förändrade grunder för skogsundervisningens ordnande«.⁵⁰

Kommittén bestod av fem ledamöter. Jägmästaren Anders Wahlgren var tillförordnad direktör för Skogsinstitutet. Docent Gunnar Andersson var botanist vid försöksanstalten och blev 1906 lektor i naturvetenskap vid institutet – där akademiker börjat dyka upp bland lärarna. Som vi såg i ett tidigare kapitel kallades han några år senare till en professur vid Handelshögskolan. Riksdagsmannen Karl Starbäck var också botanikdocent. Jägmästare Nils Ringstrand var skogschef vid Mo och Domsjö.

Ordförande var överjägmästare Uno Wallmo. Han blev ett omtalat namn i skogskretsar efter publiceringen 1897 av stridsskriften *Rationell skogsafverkning*. Han gick till storms mot den fixa idé som härskade i »den 'rationellt' skötta skogen«, att bestånden skulle vara täta och jämgamla för att slutavverkas vid en fastställd tidpunkt, oavsett trädens tillstånd.

49. SFS (1903), nr 72. Lokalsituationen belyses i *Betänkande angående ändamålsenligt ordnande af skogsundervisningen* (Stockholm, 1908), 78f. Adelsköld m.fl. (red.), *Skogshögskolans studentkår 75 år*, 9.

50. RAiS Jordbruksdepartementet, statsrådsprotokoll 7/4 1906 nr 14; underlag i konseljakt.

Detta innebar svår misshushållning: »millioner och återigen millioner kronor offra vi på detta Moloks altare, som heter kalhuggningssystem«. Wallmo framställde sig som en obekväm sanningssägare i kamp mot förstockad slentrian, och anslöt sig till en tysk auktoritet som opponerat sig »mot hvad som predikats som ofelbart från de skogsvetenskapliga lärostolarne«. Fastän klar över ordets belastning benämnde han sin alternativa metod blädning, men avsåg då inte en oordnad huggning. Han förordade en rationell blädning som tog sikte på framtida inkomster genom att kontinuerligt gallra bestånden för att få in ljus och luft och gynna deras naturliga föryngring. Inga citationstecken modererade det »rationella« i Wallmos egen metod.⁵¹

Som kritiker av överdriven teoretisering hänvisade han till den speciella blick som förvärvades genom oavlätlig iakttagelse av praktiken, en tyst kunskap som hade sina paralleller på andra domäner. »Köttöga« kallade skogsmännen den blick som kunde uppskatta en skogs värde. Kommitténs ledamöter besatt mycken sakkunskap, men inriktningen på kunskaperna divergerade.⁵²

BETÄNKANDET FRÅN 1908 inleddes med en statistisk bild av hur Sveriges ställning i det mellanfolkliga ekonomiska livet var beroende av skogen. Näringarnas uppsving under det senare 1800-talet var en följd av tillämpningen av naturforskningens rön, med ingenjörsvetenskapen som föregångare, men »[i]ndustriens och i viss mån åkerbrukets snabba utveckling i Sverige har hittills icke följts i lika omfattning af en planmässig utveckling af skogsbruket«. Dess betydelse aktualiserade behovet av att reformera skogsundervisningen. Förutsättningen för att nyttja skogens produktionskraft var, förklarade de sakkunniga, »att *vi äga en tillräckligt stor, kunskapsrik skogsmannakår, som är fullt medveten om sin stora uppgift*«. Kostnaderna för en förbättrad undervisning var försumbara i relation till de inkomster en satsning skulle medföra.⁵³

I ljuset av denna verklighetsbild förklarade kommittén att undervisningens problem var »att den aldrig blifvit en verklig högskoleundervisning, hvilken, samtidigt som den meddelar lärjungarna grundläggande kunskaper, äfven öfvar dem i själfständiga studier«. Utbildningen framstod

51. Uno Wallmo, *Rationell skogsafverkning* (Stockholm, 1897), 2, 136; Lars Lundquist, »Uno Wallmo – stridbar debattör men ingen blädare«, *Skogshistoriska sällskapets årsskrift* (2013).

52. Mårald, *Framtidens skogsakademiker*, 27.

53. *Betänkande angående ändamålsenligt ordnande af skogsundervisningen*, 1, 42, 8.

som tillbakasetts i jämförelse med den mer vetenskapliga uppläggningsen i andra länder, vilken presenterades i en bilaga. Skogsinstitutet borde ombildas till en högskola för att utbilda män – läroanstalten var och förblev länge enkönad – som kunde fastställa grunderna för en rationell skogshushållning och tillämpa rön för att höja det svenska skogsbruket. Uppgiften för moderna jägmästare borde gå från bevakning av statens rätt till »att leda beståndsvården så, att med bibehållande av markens produktionskraft största möjliga ekonomiska utbyte vinnes«. Utifrån sin allmänna slutsats i produktivistisk anda utvecklade kommittén mer specifika lösningar.⁵⁴

Lärarna var avgörande för »idén om en praktiskt vetenskaplig skogshögskola«. Förslaget blev att till den knyta fler lärare i mer specialiserade ämnen och med bättre ställning: tre professorer och tre extra ordinarie professorer jämte assistenter, docenter och andra. För att besätta högskolans »verkligt vetenskapliga lärostolar« med de bästa krafterna behövde lönerna höjas, och för att motivera dessa anspråk behövde kompetensen höjas. Diskussionen av vad som borde krävas kombinerade divergerande aspekter: »verkliga forskare med utpräglad praktisk lagging, parad med god teoretisk begåfning«. I sitt stadgeförslag hänvisade de sakkunniga till *skicklighet* i stället för *lämplighet*, som i de gällande stadgarna, men utan något preciserande adjektiv som *vetenskaplig*.⁵⁵

Lokalerna var också avgörande. Lösningen blev här ett stort nybygge. Det skulle organiseras så att respektive huvudämne fick sin »institution«, för att dess lärare skulle bli »å högskolan arbetande fackmän och ej blott föreläsare, som endast vid tiden för sina föreläsningar göra ett tillfälligt besök därstädes«. Ämnenas samlingar skulle ligga i anslutning till deras föreläsningssalar för att befordra en åskådningsundervisning som förenade teori och praktik, som tränade blicken. Dessutom tillkom laboratorier.⁵⁶

Beträffande lokaliseringen av nybygget diskuterade kommittén, förutom äldre alternativ, möjligheten att anknyta till något universitet. Men utvecklingen vid dem var inte i samklang med det »ofantliga uppsving, som den praktiskt-vetenskapliga riktningen inom näringarna tagit«. Skogsmännens studiesätt skilde sig så från akademins fria studier att utbildningen av dem skulle bli ett ovälkommet påhäng. Högskolan

54. Ibid., 73, 52.

55. Ibid., 91, 269, 275.

56. Ibid., 48.

borde bli kvar i Stockholm. En helt annan aspekt av förlägningsfrågan var anslaget till tält och sovsäckar för Norrlandsresan.⁵⁷

Ytterligare en aspekt av byggfrågan var samlokaliseringen av ett nybygge för försöksanstalten med högskolan. De båda skulle samverka, men forskningen skulle primärt ske vid anstalten. Högskolans karaktär av högskola var i viss mån beroende av den luddiga gränsen till systerinstitutionen med forskning på agendan.

Gränsen mot lägre utbildning ville kommittén i stället förtydliga genom att föra den lägre kursen till en ny institution – skogsläroverket – för utbildning av skogstjänstemän i mellanposition. Med en sådan renodling skulle man komma undan problem som följde av att Skogsinstitutet kombinerat olika sorters utbildning, såsom den samundervisning båda nivåerna blev lidande av. »En annan fördel, som därmed vinnes, är, att den ständiga konfusion mellan de från skogsinstitutets högre och lägre kurs utgångna, som nu sker till alla parter skada, för alltid undanröjes, i all synnerhet om en klar och lätt skild titulatur kunde skapas för de olika grupperna af skogsmän.«⁵⁸

Förslaget att separera den lägre kursen från den tänkta högskolan, liksom ett om förkortning och omläggning av den förberedande kursen, kom att väcka mycken debatt. De realiserades inte, men frågorna levde kvar. I ett följande avsnitt ska vi återkomma till problematiken med två kurser på olika nivåer i samma institution, men här ska vi uppmärksamma ett för oss intressant förslag.

Till de tre utbildningsnivåerna skogsskola, -läroverk och -högskola – knutna till folkskola, realskola respektive läroverk – fogade de sakkunniga en fjärde: »Specialutbildning i praktisk-skogsvetenskaplig riktning«. Genom sådan skulle den unge skogsmannen, efter högskoleutbildning och praktisk verksamhet, få möjlighet att fördjupa sig i något skogsämne »under fria studier, motsvarande dem för akademisk grad vid universiteten«. Betydelsen av de nya studierna återkom genom betänkandet. De ansågs så betydelsefulla att rekryteringen skulle stimuleras genom särskilda understöd åt dem som ville ägna sig åt skogsvetenskaplig forskning. De dugligaste kunde sedan antas som docenter och underlätta rekryteringen av kompetenta lärarkrafter, menade kommittén.⁵⁹

De sakkunniga föreslog alltså flera akademiskt präglade nyheter. I

57. Ibid., 57.

58. Ibid., 69.

59. Ibid., 47ff.

anslutning till denna tendens ska vi notera att de även ägnade sig åt en begreppsutläggning som har paralleller till »praktisk-vetenskapliga« resonemang på andra domäner. För att ta ställning till förhållandet mellan teori och praktik behövde man förstå, hette det, att teoretiska kunskaper i själva verket var summan av gjorda erfarenheter. Teori bestod alltså av »säker och pålitlig erfarenhet om lagarna för trädens och beståndens lif«. Dylik kunskap stod i kontrast till den hos enskilda skogsmän som utgick från erfarenheter av lokala förhållanden. Tidigare hade deras praktiska rön gärna generaliserats på metodiskt ohållbara vis. En dylik dogmatisk hållning ledde till en ovetenskaplig undervisning. För framtiden måste behovet av teoretiska kunskaper mötas – vilket givetvis inte innebar att undervisningen skulle »göras 'teoretisk' i detta ords sämre bemärkelse«. ⁶⁰

Resonemanget innebar att vetenskaplig utbildning blev praktisk, som i förslaget om en än högre utbildning benämnd just »praktisk-skogsvetenskaplig«. Denna förskjutning av en gränsdragning ingick i en produktivistisk vision: högre utbildning var ett medel för att optimera det ekonomiska utbytet av produktionskraften, till nytta för nationens välfärd.

Men alla höll inte med om att teoretisk kunskap inte var opraktisk. Ordförande Wallmo inkom med ett särskilt yttrande om 35 sidor, i vilket hänvisades till yrkeserfarenheten som auktoritet. Vi ska inte fördjupa oss i detaljer, men noterar att han ville ställa jägmästarutbildning som krav för professorskompetens i skogsämnena. Wallmo framhöll betydelsen av att den undervisning som nu skulle föras till en högre nivå ordnades så »att *praktiska skogsmän fostras* och att icke endast 'vetenskapliga ljus' eftersträvas«. Skogsinstitutets direktör Anders Wahlgren inkom också med ett särskilt yttrande, som på många punkter instämde i Wallmos. ⁶¹

NÄR BETÄNKANDET GICK PÅ REMISS blev de motstridiga uppfattningarna fler. Institutets lärarkollegium avlät ett omfångsrikt utlåtande. Till det fogade Gunnar Andersson ett särskilt yttrande, med syrliga kommentarer om sina reserverande kommittékollegers agerande. I ett eget yttrande återkom Wahlgren med strama repliker. Varken docenten eller skogsmannen ville backa. ⁶²

60. Ibid., 53.

61. Ibid., 398.

62. Remissyttrandena finns i RAiS Jordbruksdepartementet, konseljakt 15/3 1912 nr

Det kom yttranden och reservationer, förslag och motförslag, från enskilda och organisationer, såsom Domänstyrelsen och Löneregleringskommittén, Forstmästareförbundet och Trävaruexportföreningen. Skogsvårdsföreningen ordnade debatter.⁶³

Det var knappast lätt att jämkä samman alla önskemål som drog i olika riktningar, men en proposition kom i sista stund för riksdagen 1912. I den förde Alfred Petersson, som varit jordbruksminister i olika omgångar sedan 1905, en inledande diskussion kring skogsundervisningens förhållande till övrig högre fackutbildning. Ministern framhöll att det åtminstone sedan 1872 debatterats huruvida undervisningen för olika domäner borde höra till särskilda läroanstalter eller om det vore bättre med någon samorganisering. Han diskuterade aktuella frågor om den högre lantbruksundervisningen och reformeringen av KTH. Jämförelserna mynnade ut i konstaterandet att samordningstankar mötts av farhågor om att dubblade uppgifter skulle medföra att endera blev underordnad. Petersson fann att specialisering var det riktiga.⁶⁴

Han ville inte längre skjuta upp reformeringen av Skogsinstitutet till »en verklig *skogshögskola*» med tanke på behovet av utbildning för det skogsbruk som betydde så mycket för landet. Lärarnas ställning var avgörande för institutionens nya karaktär. Han följde kommittén och vände sig mot Löneregleringskommittén, som utifrån jämförelser med universiteten och KI ansett att professorerna borde få lite lägre löner, som vid Chalmers och Farmaceutiska institutet. Jordbruksministern förordade universitetsmässiga löner, samtidigt som han menade att undervisning var professorernas egentliga arbete och att forskning primärt var en uppgift för försöksanstalten. Petersson ville avvakta med understöd till studerande som skulle ägna sig åt vetenskapliga studier tills man fått någon erfarenhet av den nya institutionen. Den lägre kursen borde behållas, men samundervisning med den högre upphöra. Beträffande nybyggena var tanken att de skulle finansieras genom försäljning av mark vid det gamla Skogsinstitutet, ungefär som Veterinärinstitutets flyttar finansierades genom försäljning av de tomter som steg så i pris till följd av Stockholms expansion.⁶⁵

36 (två kapslar); centrala trycktes i *Yttranden i anledning av Betänkande angående ändamålsenligt ordnande af skogsundervisningen* (Stockholm, 1909).

63. Referat i *Skogsvårdsföreningens tidskrift* (1908), 389–442, och i fackavdelningen, 369–384; debattörerna utvecklade mer tvärsäkerhet än nya perspektiv.

64. RD 1912: proposition nr 73, 8ff.

65. Ibid., 51.

Till propositionen kom en mängd motioner, med önskemål om det ena eller andra. Jordbruksutskottet fick svårt att samla sig, men bestyrkte behovet av att reformera den högre skogsundervisningen. Man ville ge lärarna »universitetslärares ställning såväl till namn som villkor, med skyldighet gifvetvis att då också meddela, utom undervisningen vid de fastställda utbildningskurserna, verklig högskoleundervisning i den mån studerande anmäla sig till erhållande af sådan«. Utskottet tillstyrkte även byggnadsbehoven. Däremot var dess utlåtande kritiskt till organisationen. Både lägre och högre undervisning behövdes, men det var inte högskolemässigt att samorganisera dem. Detta kunde dock godtas som ett provisorium i väntan på nybyggena. Man vände sig även mot förslaget att korta den förberedande kursen och flytta delar av den till högskolan; den praktiska träningen borde klaras av före högskolestudierna, inte inordnas i dem. Reformerna av den äldre ordningen var otillräckliga. Utskottet ansåg, då den tänkta organisationen snarast innebar ett övergångsstadium, att det fick anstå med namnet högskola.⁶⁶

Ett potentiellt problem var att alla 16 utskottsledamöter reserverade sig på något sätt. Bland dem fanns två tidigare jordbruksministrar. Theodor Odelberg ville skjuta avgörandet till nästa riksdag eftersom det var oklokt att hasta fram ett beslut i den komplexa organisationsfrågan, men bejakade ändå anslagen till nybyggen. Ordföranden stod bakom en reservation som utmynnade i ett tillstyrkande av propositionen, och alltså gick mot utskottets utlåtande.

RIKSDAGSDEBATTERNA blev röriga. Men en tydlig skiljelinje gick mellan dem som menade att oenigheterna gällde småsaker, att beslut borde fattas nu eftersom total enighet ändå aldrig skulle nås, och dem som ansåg att det vore bättre att besinna sig än att binda framtiden vid ett illa berett beslut, eftersom de divergerande åsikterna inte gällde betydelselösa detaljer. Ministern slog an en ton genom att säga att frågan handlade om kriteriet för en verklig högskola. Detta tema återkom i debatterna, liksom påpekanden om att lantbruket behövde en högskola lika väl som skogen. En agronom som velat att båda frågorna skulle lösas samtidigt uttryckte ändå »glädje öfver att vi äntligen skulle få se ordet högskola på de praktiska näringarnas område».⁶⁷

I högskolefrågan tillskrevs lärarna avgörande betydelse. För att re-

66. RD 1912: Jordbruksutskottet utlåtande nr 73, 4.

67. RD 1912: FK protokoll nr 39, 5–49; AK protokoll nr 50, 30–64. Citatet: AK, 38.

krytera krafter av rätta virket gällde det att erbjuda löner som lockade och höll kvar de bästa. Med fjolårets beslut om höjda löner till KTH:s professorer hade riksdagen fastslagit, förklarade en förespråkare, »att den för sin del sätter de vetenskapsmän, som arbeta för landets ekonomiska utveckling lika högt som de, hvilka arbeta, om jag så får uttrycka mig, för teoriens egen skull«. Kritiker menade att den tänkta högskolan inte befann sig på samma nivå som universiteten och KI. De föreslagna lönerna skulle leda till krav på höjningar från andra lärosäten – och därpå från universiteten i en prejudikatsspiral som riksdagen inte borde sätta igång. Vi noterar här att vilka institutioner som fick utgöra jämförelseobjekt berodde på vartåt debattörens argumentation syftade.⁶⁸

En annan linje var att det inte var lönerna utan de nya kompetenskraven som säkrade kvaliteten på lärarna. Här menade skeptiker att de föreslagna stadgar som inte fordrade vetenskaplig publicering ingalunda garanterade högskolemässiga lärare. Kritikern Odelberg menade att varken löner eller kompetenskrav var avgörande utan tiden för forskning. Skulle professorerna föreläsa för både högre och lägre kursen samt delta i sommarövningarna fick de ingen tid över för sin vetenskap. I en dyrbar högre utbildning skulle det som kallades praktik bestå i demonstrationer, inte i manuellt grovarbete, vilket borde klaras av före inträdet. Den tänkta organisationen gjorde inte skäl för benämningen högskola, menade Odelberg och fler med honom.⁶⁹

Intressant för oss är att de fria vetenskapliga studier som ingick i förslagen utpekades som ett kriterium på högskolemässighet. Men frågan var vilka aktörer som skulle åstadkomma denna vetenskaplighet, vilka lärare som skulle locka studerande att gå vidare med än högre studier. En förespråkare förklarade att »quasi-professorer« inte dög: »Det behöfves de bästa lärarkrafter vårt land äger, det behöfves universitetsutbildade män, som leda skogsvetenskapen framåt i vårt land och skaffa oss en verklig svensk skogsvetenskap.«⁷⁰

Men var det säkert att lärare vilkas kompetens säkrades genom universitetsutbildning var intresserade av vetenskap som var relevant för skogsmannen? Dilemmat är bekant från andra håll. Hur få till en domänspecifik kunskapsbildning på vetenskaplig grund när det inte fanns utbildning av lärare och forskare för detta?

68. Citatet: FK, 27.

69. Odelberg: FK, 19ff, 47f.

70. Citatet: FK, 27.

För förespråkare skingrades alla tvivel av frågans betydelse för nationens ekonomi, vilken åberopades gång på gång. Skeptiker ogillade argumentationen – landet skulle knappast tjäna hundra miljoner, som antydades, bara lönerna för några professorer höjdes. Vi kan också notera att en Norrlandsvän som Carl Lindhagen önskade att det i jägmästarkårens utbildning skulle ingå inte bara »tekniska färdigheter utan äfven odlandet af dess sinne för sociala synpunkter beträffande de människor, som lyda under kåren«. Även om det försäkrades att hänsyn självklart skulle tas till människorna var han inte säker på att »statsmaskineriet« skulle omvandla de vackra orden till realitet. Lindhagens antitekniska kulturkritik står i kontrast till majoritetens protekniska framstegsuppfattning.⁷¹

Båda kamrarna röstade för förslagen. Dessutom kom propositioner om Skogsförsöksanstalten, som fick ny stat och ett nybygge i anslutning till högskolan. Bekräftande beslut om båda institutionerna kom 1914. Odelberg hade inte ändrat uppfattning: »Det enda, som påminner om en högskola, är namnet samt lärarnas titlar och löner. För övrigt är högskolan organiserad på samma sätt, som lantbruksinstitutet voro för trettio, fyrtio år sedan.« Besluten rymde dock inte understöd till studerande som ville gå vidare med forskning, men två år senare kom även sådana liksom ett docentstipendium.⁷²

STADGAR för Skogshögskolan fastställdes 1914. Uppgiftsformuleringen var dubblerad i så måtto att det angavs olika ändamål för jägmästar- respektive forstmästarkursen, de nya namnen på högre och lägre kursen. Den förstnämnda hade i sin tur samma förening av två huvuduppgifter som Skogsinstitutet haft, att utbilda skogshushållare och att utveckla skogsvetenskapen. Högskolan stod under överinseende av en styrelse som var egen, men delad med Skogsförsöksanstalten. Domänstyrelsens chef var självskriven i den nya styrelsen, vartill kom fyra ledamöter som Kungl. Maj:t utsåg. Med övergången från institut till högskola ersattes direktören av en rektor, vilken Kungl. Maj:t utsåg på förslag av styrelsen. Någon av professorerna skulle vara rektor, som var föredragande i styrelsen och ordförande i lärarråden, vilka var skilda för jägmästar- och forstmästarkurserna.⁷³

71. Citatet: AK, 64.

72. RD 1912: proposition nr 243 och nr 244. RD 1914 B: proposition nr 1:9, 98–217; FK protokoll nr 26, 11. RD 1916: proposition nr 1:9, 151.

73. SFS (1914), nr 468; i konseljaktens förklarar en lapp att handlingen är uttagen.

Vid tillsättning av lärare skulle sökandes »skicklighet och förtjänst bedömas efter utgivna skrifter, avlagda examina och prov, verksamhet som praktisk skogsman eller som lärare«. För de fyra professurerna kom sedan specificerade kompetensfordringar, som för den i skogsskötsel: »att hava genom utgivna skrifter inom läroämnets område och helst även genom examen från högskola ådagalagt synnerligen goda vetenskapliga insikter i vad som hör till läroämnet ävensom att hava såsom ledare under längre tid av mera omfattande skogsförvaltning visat sig äga framstående duglighet«. Vi noterar att publikationerna kom före praktiken även för denna forstliga tjänst. För den i skogsbotanik fordrades utbildning för filosofisk doktorsgrad. Lektorer undervisade på forstmästarkursen och skulle ha jägmästarutbildning. För bedömning av skickligheten kunde styrelsen kalla sakkunniga innan den lämnade förslag till Kungl. Maj:t. De primära uppgifterna för lärarna var att undervisa och »följa vetenskapens framsteg och dess praktiska tillämpning«. För jägmästarkursens lärare tillkom uppgiften »att handleda och i möjligaste mån underlätta arbetena för de i § 15 omförmälda studerande«.

Studentexamen kvarstod som behörighetskrav. Även den förberedande kurs som varit så omdebatterad var kvar, men flyttad till Garpenberg. Man tillämpade en form av gallring i och med att fler antogs än vad som sedan fick fortsätta till jägmästarkursen. Denna löpte över fem föreläsningsterminer och två sommarterminer, ungefär som tidigare, och innefattade »grundläggande ämnen« och »fackämnen«, i den ordningen. För forstmästarkursen krävdes realskoleexamen – eller skogsskola jämte intyg om kunskaper i modersmål och naturvetenskaper – samt 22 månaders praktik.

Förutom dessa båda kurser tillkom studerande som ville utbilda sig vidare enligt bestämmelserna i § 15. De som önskade »bedriva skogsvetenskapliga studier« fick ansöka om det hos rektor och bildade en egen kategori studerande. På anmodan kunde sedan lärarrådet ge vitsord angående studentens »teoretiska kunskaper, ådagalagda vid muntlig eller skriftlig tentamen, som ock angående av honom utarbetad skogsvetenskaplig avhandling«.

SAMMANFATTNINGSVIS SER VI att den utveckling som utmynnade i högskolebildning präglades av stigberoende. Mer omvälvande reformer, som att avveckla den lägre kursen från högskolans organisation, stöttes bort. Institutionen var trögföränderlig. I och med att forstmästarkursen bestod fortlevde den spänningsfyllda föreningen av högre *och* lägre, mer

praktisk undervisning. Riksdagsbeslutet var formativt för institutionens framtid.

En annan etablerad ordning var den ambivalenta samorganiseringen med marginalinstitutionen Skogsförsöksanstalten. Den var fristående men samtidigt ansvarig för en del undervisning vid högskolan, vars forskningsuppgift på sitt sätt var kopplad till anstalten. I den mån högskolemässigheten kopplades till vetenskapligheten var denna särkoppling potentiellt problematisk för högskolan.

Samtidigt inkorporerade den reformerade institutionen en mängd attribut som signalerade tillhörighet till den högre utbildningens domän. Till exempel artikulerades tydligt en idé om högre studier – efter den grundläggande högre utbildningen – för en forskning som var på samma gång specifikt skoglig och verkligt vetenskaplig. Sådana studier skulle kunna frambringa lärare till högskolan, vilka inte hämtats från vare sig universitetet eller skogen, liksom forskare till försöksverksamheterna.

Som vi ska se kom den institutionella trögföränderlighetens krafter att fortsätta verka, men scenen var satt för den fortsatta utvecklingen. För att koncentrera skildringen av den ska jag fokusera på det spår som slutade i en egen doktorsgrad, och tematisera de två problematiker jag just pekat på. I nästa avsnitt ska jag utreda föreningen av högre och lägre undervisning i samma institution. I avsnittet därefter följer jag hur högskolans relation till försöksanstalten och forskningsuppgiften utvecklades. Men till att börja med ska jag ge en bild av hur jägmästarnas kårformering gestaltade sig.

Jägmästare och forstmästare

Skogshögskolans och Skogsförsöksanstaltens nybyggen invigdes 1917 av Gustaf V. Till ceremonin kom fler kungligheter, statsministern och andra statsråd, uppsatta akademiker och näringslivsmän. Ordföranden i institutionernas styrelse, utrikesminister Arvid Lindman, höll ett högtidstal med framtidsoptimistiska tongångar. Han berättade också om Fonden för skogsvetenskaplig forskning. Detta privata initiativ kom att samla in närmre en halv miljon och fick officiell sanktionering genom att Kungl. Maj:t fastställde stadgar.⁷⁴

I samband med invigningen hade Skogsvårdsföreningen tagit initia-

74. »Skogshögskolans nybyggnader invigda: Storartad uppslutning till skogsdagar-

tiv till särskilda »skogsdagar«. Under dessa dagar höll en mängd föreningar på domänen möten. Dessa hade tidigare hållits under Lantbruksveckan, vilken etablerats 1911 som ett forum för att dryfta agrara frågor och bilda opinion. Institutionsbildningen gjorde intryck på Industriförbundet, som genast tog initiativ till Industriveckan.

Skogsmännens möte blev en sådan framgång att Skogsvårdsföreningen 1918 organiserade Skogsveckan, tillsammans med Sveriges Skogsägareförbund, Svenska Trävaruexportföreningen, Svenska Cellulosaföreningen och Svenska Trämasseföreningen. Skogsveckan blev en institution som kom att samla många föreningar; 1923 var man uppe i trettioalet möten. En för oss central aktörsgrupp uppvisade en splittrad organisationsbildning, med halvdussinet föreningar för jägmästare av olika slag och på skiftande positioner, som Länsjägmästarnas förening och Stockholms jägmästareklubb. Svenska Forstmästareförbundet var större och mer samlat. Härtill kom organisationer för andra skogsmän, som Sveriges Länsskogsvaktareförbund och Sveriges Kronojägareförbund. Men jägmästarna samlade sig alltså inte till någon allmän riksförening. De var inte så benägna att ta initiativ till att bygga institutionella plattformar för kårformering.

Lindman återkom i fler roller. Som Skogsvårdsföreningens ordförande höll han tongivande hälsningsanföranden vid Skogsveckans öppnande; styrelsemötena för Skogshögskolan och Skogsförsöksanstalten jämte Fonden för skogsvetenskaplig forskning hölls hemma hos honom som ordförande.⁷⁵

Även om politikern Lindman var konservativ var han inte bakåtblickande. I sina tal tog han gärna upp betydelsen av kunskap och forskning för utveckling. Anförandena under »kosackvalet« 1928, då Socialdemokraterna börjat tala om folkhem men förlorade efter samverkan med kommunister, samlades i boken *Samverkan för produktiva uppgifter*. I produktivistisk anda talade Lindman om en »positiv näringspolitik« för att stärka landets produktiva krafter – för att angripa arbetslöshetens orsaker i stället för att lagstiftningsvägen söka mildra dess följder, för att frambringa den produktionsökning som var en förutsättning för fortsatta socialpolitiska reformer. Samtidigt hade rationaliseringen inlett en

na«, *Dagens Nyheter*, 4/5 1917, 8. Kungl. Maj:t fastställde det förslag till grundstadgar som finns i RAiS Jordbruksdepartementet, konseljakt 20/6 1918 nr 38.

75. *Skogsveckan 11–16 mars 1918* (Stockholm, 1918), motsvarande för senare år; Lars Elinderson, *Arvid Lindman och skogen* (Malmö, 2022), 91–99.

kometkarriär i den allmänna debatten. Begreppet fick sitt genombrott genom Den ekonomiska världskonferensen 1927, arrangerad av Nationernas förbund i Genève och med industriproduktionens effektivisering som ett tema. I Sverige arrangerades 1928 Arbetsfredskonferensen för att befordra samförstånd mellan LO och SAF. »*Rationaliseringen* är nu i var mans mun«, förklarade socialministern, den i flera bemärkelser sociale ingenjören Sven Lübeck, i sitt inledningsanförande.⁷⁶

När Skogshögskolan 1928 firade sitt 100-årsjubileum var Lindman statsminister. Utöver flera kungligheter och statsråd, däribland Lübeck, kom en än större samling uppburna akademiker, många från utlandet. Högskolan signalerade tillhörighet genom att utforma arrangemangen på sätt som efterliknade andra lärosätens jubileer. »Det ligger i de akademiska minnesfesternas natur att ceremonielet företer en viss enformighet«, som en journalist rapporterade. Lindman sade i högtidstalet att han gladdes åt den praktiska och vetenskapliga utbildning som så bidragit till »utvecklingen av vår produktiva kraft«. Rektor deklarerade i sitt tal att Skogshögskolans framtids mål var en egen doktorsgrad.⁷⁷

SKOGSFÖRSÖKSANSTALEN hade expanderat starkt sedan tillkomsten. I samband med beslutet om nybygge fördes den över på ordinarie stat som en institution under Jordbruksdepartementet, med en styrelse som man delade med Skogshögskolan. Föreståndarna för skogsavdelningen och naturvetenskapliga avdelningen fick professors namn och samma lön som högskolans lärare, alltså som universitetsprofessorer. Instruktionen från 1912 preciserade uppgiften på ett nytt sätt: »att lösa frågor, som äro grundläggande för landets skogshushållning«. En ny och utvidgad stat medförde redan 1915 ännu en ny instruktion.⁷⁸

Dessutom tillkom biträdande personal och ett laboratorium för skogsentomologi, som 1921 blev en egen avdelning med sin professor. Vidare inrättades en avdelning för föryngringsförsök i Norrland, på extra stat, jämte försöksparker på olika håll, vilka förde med sig skogsmästarbefattningar ute i fält.

76. Arvid Lindman, *Samverkan för produktiva uppgifter* (Stockholm, 1928), 62; Lübeck-citatet efter Björck, »Uppbyggliga ord i tider av kris«, i *Folkhemsbyggare*, 128.

77. »Skogshögskolans jubileum firat med stor högtidlighet«, *Svenska Dagbladet*, 16/10 1928, 15f.

78. *SFS* (1912), nr 232; (1915), nr 51; Näslund, »Skogsforskningsinstitutets tillkomst och utveckling«.

VID SKOGSHÖGSKOLAN var det framför allt forstmästarkursen som expanderade. Under kriget hade efterfrågan på brännved skjutit i höjden. Det hade även behovet av skogsmän, och fler skogsskolor inrättades. Vid Klotens kronopark tillkom 1917 en fortsättningsskola, där skogsvaktare kunde vidareutbilda sig till ett slags förmansställning. Forstmästareförbundet verkade för utbyggnad och förlängning av forstmästarkursen, som också intog en mellanställning.⁷⁹

Till slut framstod gränsen mot jägmästarna som otydlig, samtidigt som konkurrensen mellan skogsmännen hårdnade under krisen efter kriget. Den utbyggda utbildningskapaciteten ledde till en överproduktion, menade Domänstyrelsen 1924. Då skillnaden mellan Skogshögskolans båda kurser höll på att plånas ut ville man utreda ordnandet av de studier som blivit alltför teoretiska och utdragna. Domänstyrelsen föreslog en enda, gemensam kurs för skogsförvaltare, med mindre undervisning i icke-skogliga ämnen. Samtidigt behövdes för vissa befattningar en djupare kompetens genom en högre utbildning.⁸⁰

Möjlighet till specialutbildning och skogsvetenskaplig forskning finnes jämlikt gällande stadgar vid skogshögskolan, men torde endast i ringa omfattning anlitas. Ett införande till större omfattning, än nu är fallet, av sådana studier skulle helt visst verka gagneligt för forskningsarbetet över huvud taget vid skogshögskolan. Det skulle ytterligare markera skogshögskolans ställning av *högskola*.

Propån remitterades till högskolan. Det samlade lärarrådet menade att båda kurserna måste behållas, och att man inte fick sänka den teoretiska nivån på jägmästarutbildningen. I ljuset av lärarnas negativa hållning till Domänstyrelsens förslag önskade styrelsen att de utvecklade vissa följdfrågor.

I ett yttrande diskuterade lärarna 1925 en skoglig doktorsgrad som ett sätt att ordna en påbyggnad på högskolans utbildning. Man kon-

79. RD 1916: proposition nr 1:9, 171–181; *SFS* (1917), nr 544. I den följande historien följs forstmästarperspektivet i Djurberg m.fl. (red), *Svenska Forstmästareförbundet*, medan högskoleperspektivet står mer i centrum för *Betänkande med förslag till omorganisation av den högre skogsundervisningen*, SOU 1935:9.

80. Skrivelserna från Domänstyrelsen jämte Skogshögskolan är samlade i RAiS Jordbruksdepartementet, konseljakt 7/3 1930 nr 12.

staterade att praktiken med dess karriärmöjligheter gjort att få ägnat sig åt studier efter examen, varför det gällde att attrahera vetenskapliga begåvningar. Som ett sätt att göra det hade andra fackhögskolor eftersträvat disputationens rätt. Det var en naturlig strävan för läroanstalter som tillämpade universitetsmässiga principer för bland annat lärartillsättning, förklarade lärarna. I själva verket hade skoglig forskning bedrivits sedan Vetenskapsakademien bildades 1739, och en mängd skogsvetenskapliga anstalter i utlandet hade redan förlänats disputationens rätt. I anslutning till dessa förebilder och KTH:s aktuella anhållan lade man fram stadgeförlag som inbegrep en licentiatexamen med praktikkrav. Den efterföljande doktorsgraden skulle motsvara universitetens, samtidigt som den skulle uppskattas av praktikens män.

Styrelsen ställde sig bakom lärarnas förslag. Staten borde stödja en forskning som genom att höja skogens avkastning var förenad »icke blott med vetenskapligt intresse utan även med verklig ekonomisk fördel för landet«.

Efter flera års beredning kom Domänstyrelsen i slutet av 1929 fram till att åsikterna inte skilde sig så, men att frågan om *en* lärokurs borde utredas. Kungl. Maj:t ville avvakta med omorganisering, men gav högskolan i uppdrag att föreslå eventuella stadgejusteringar. Sedan ändrade krisen alla förutsättningar. Många blev arbetslösa och Föreningen Sveriges ordinarie jägmästare, Föreningen jägmästare i enskild tjänst och De extra jägmästarnas förbund yrkade att ett antal årskurser skulle ställas in. Skogshögskolan protesterade. Kungl. Maj:t vidgade styrelsens uppdrag till att gälla en omorganisering av läroanstalten.⁸¹

Vi noterar här splittringen bland jägmästarna, liksom att deras föreningar visade en mer reaktiv än proaktiv hållning. Nu ska vi följa det utredningsarbete som ledde till en transformativ process, med slutresultatet att den lägre forstmästarkursen avfördes från högskolan, samtidigt som denna fick en högre licentiatexamen. Undervisningen fortsatte rymma dubbla mål, fast på ett nytt sätt.

ETT BETÄNKANDE avgavs 1934, men inte utan inre slitningar. Styrelsen hade vänt sig till högskolans sammansatta lärarråd, vilket tog fram ett

81. RAI S Jordbruksdepartementet, statsrådsprotokoll 7/3 1930 nr 12; 30/6 1932 nr 53; 9/6 1933 nr 60, jämte konseljakter för de senare datumen; jfr Gunnar Olin, »Några synpunkter på tillgång och efterfrågan på arbetskraft med jägmästarutbildning«, *Skogen* (1933), 264ff.

förslag som styrelsen sedan bearbetade. Slutsatser blev att den skogliga fortsättningsskolan vid Kloten borde behållas men att man lämpligen avvecklade den andra utbildningen för mellanpositioner, forstmästarkursen. Samtidigt borde inslag i den införlivas i en reformerad jägmästarkurs, som att öppna upp alternativ till studentexamen och precisera krav på förpraktik. Grovt sett kan sägas att professorerna var för omorganisering, medan lektorerna, som undervisade på forstmästarkursen, reserverade sig. De sökte med statistiska utredningar visa att avvecklingsförslaget utgick från felaktiga bilder av faktiska förhållanden.⁸²

Betänkandet tog även upp frågan om fortsatta studier för den högre kompetens som behövdes för undervisning och försöksverksamheter. Oavsett hur dessa studier organiserades behövde högskolans undervisning bygga på vetenskaplig grund, framhöll man, så att de utexaminerade förmådde kritiskt analysera problem de mötte i praktiken. Lärarrådet hade förklarat att högskolan skulle bli än mer skickad att möta dessa krav med den förstärkning av lärarkrafter som föreslogs. Den tidigare tanken på en skoglig doktorsgrad fick utgöra ett eftersträvarsvårt mål, men bestämmelser om en licentiatexamen borde utarbetas. Styrelsen framhöll att Sverige hörde till de få betydande skogsländer som saknade en högre skogsvetenskaplig examen, liksom att Veterinärhögskolan just ansökt om disputationsrätt och att KTH fått sådan.

I en utförlig reservation förklarade styrelseledamoten Nils Ringstrand att »undervisningen ej har sitt ändamål i sig själv utan avser att bland annat tjäna ett praktiskt syfte«. Utredningen borde därför ha samarbetat med praktikens män, menade han, som efter ledamotskapet i 1906 års kommitté varit landshövding i skogslänet Västerbotten. Han ville behålla forstmästarkursen och avvakta med licentiatexamen. En annan styrelseledamot, Trävaruexportföreningens direktör Nannes Ekman, förklarade att skogsutbildningen var så viktig att en reformering borde utredas mer allsidigt. Samverkan »mellan praktikens och undervisningens män« behövdes, inte minst vad gällde fortsatta studier. Det var viktigt att »denna betydelsefulla och önskvärda påbyggnad av skogsundervisningen löses på sådant sätt, att man uppnår det önskade målet, utan att den huvudsakliga undervisningen vid skogshögskolan blir lidande«.

82. I RAiS Jordbruksdepartementet, konseljakt 28/2 1936 nr 66 finns underlag till och yttranden över betänkandet; även det nedan åberopade materialet från beredningen finns i denna konseljakt, som trots omfånget är hanterlig genom skilda omslag.

Ekman varnade för en dubblering av syftemålet som skulle göra den grundläggande utbildningen till något underordnat.⁸³

Skogshögskolans utredning av sig själv inflöt 1934 i SOU-serien. När betänkandet gick på remiss tillstyrkte universitetskanslern införandet av en licentiatexamen. Forstmästareförbundet ville behålla forstmästar-kursen. Många önskade en mer allsidig utredning, och en översyn verkställdes inom Jordbruksdepartementet. Den innebar inte radikala förändringar, men det praktiska skogsbrukets krav lyftes fram av de utsedda utredningsmännen. De sökte hålla isär yrkesutbildning och vetenskapliga studier.

De framhöll även betydelsen av att högskolan för sin andra huvuduppgift – att utveckla skogsvetenskapen på nationell grund – samverkade med försöksanstalten, med dess rikare utrustning. Utvecklade lärarna sina vetenskaper skulle forskningen indirekt komma de studerande till godo. Vidare konstaterade man att få nyttjat möjligheterna till högre studier. »Den nuvarande ordningen för skogsvetenskapliga studier vid skogshögskolan uppmuntrar knappast till förvärvande av vetenskaplig kompetens.» Men den ordningen behövde reformeras eftersom försöksanstaltens och andras behov av sådan kompetens växte.

Som en del av lösningen ville utredningsmännen införa en licentiatexamen. För att ge bredd i förkunskaperna skulle den omfatta tre ämnen, med ett som huvudämne. För flera ämnesval föreslog de minst ett års tjänstgöring vid försöksanstalten; högskolans huvudkurs syftade inte till vetenskapligt arbete. De studerande borde anställas som amanuenser, varigenom anstalten samtidigt skulle få tillgång till billig arbetskraft. För en del ämnen finge man i stället införa krav på praktisk verksamhet inom skogsbruk eller träindustri.

Även den promemoria översynen resulterat i gick på remiss. Lärarrådet vände sig mot kategoriska krav på tjänstgöring vid försöksanstalten. Man kunde inte tvinga den att handleda alla hågade. Dessutom vore det olyckligt om den lärare som skulle examinera inte fick följa licentian-den. »Det synes lärarrådet i så fall mera rationellt, att den som förbereder sig för licentiatexamen skaffar sig vetenskaplig skolning som amanuens vid skogshögskolan i det ämne åt vilket han vill ägna sina studier.»

EN PROPOSITION presenterades 1936 av jordbruksminister Per Edvin Sköld. Liksom vid inrättandet av Lantbrukshögskolan några år tidigare

83. *Betänkande med förslag till omorganisation av den högre skogsundervisningen*, 138, 162f.

gjorde alla turer att regeringens förslag blev svåröverskådligt. En huvudtanke var att undervisningen vid Skogshögskolan skulle koncentreras till *en* utbildningslinje, för jägmästare. Studentexamen var norm men inte villkor för inträde, utan man öppnade möjligheter för alternativa vägar in. Att inte utestänga obemedlade begåvningar från högre utbildning var, som vi sett, för socialdemokrater en fråga om både individuell rättvisa och nationell effektivitet. Krav på förpraktik skulle införas och den förberedande kursen reformeras. Det drogs en gräns mellan yrkesutbildning för jägmästare och vetenskapliga studier. Ministern sammanfattade:⁸⁴

Skogshögskolan skall tjäna det tredubbla syftet att utbilda skogsmän, skickade att självständigt handhava skogsförvaltning eller fullgöra därmed jämställda uppgifter, att meddela en högre vetenskaplig utbildning samt att, i främsta rummet genom sina professorer och docenter, befordra och förkovra den svenska skogsvetenskapen. Utbildningen av biträden vid skogsförvaltningar, vilken hittills ankommit på skogshögskolan, synes mig däremot icke utgöra en uppgift för en högskola.

I en diskussion av skogsvetenskapliga studier framhöll Sköld att behovet var stort. Utöver yrkesutbildningen hörde till högskolans uppgifter »fostrande av vetenskapsmän på det skogliga området«. För detta borde en särskild examen införas, i analogi med agronomie licentiatexamen. Att förlägga studierna för den till försöksanstalten vore olämpligt, menade ministern, samtidigt som han framhöll vikten av samverkan mellan institutionerna. Han ställde sig bakom tanken att kräva minst ett års praktik, som i vissa ämnen kunde fullgöras vid anstalten. Amanuensinstitutionen borde nyttjas för högskolans licentiander. Sköld ansåg att en licentiatexamen inte skulle vara så bred att den omfattade mer än två ämnen, men utarbetande av detaljerna var en senare fråga.⁸⁵

I anslutning till propositionen kom motioner som yrkade på bibehållande av forstmästarkursen, men utskottet tillstyrkte i princip regeringens förslag.⁸⁶

I kamrarna handlade mycket av meningsutbytet om behovet av en

84. RD 1936: proposition nr 136, 25.

85. Ibid., 100.

86. RD 1936: Jordbruksutskottet utlåtande nr 68.

utbildning för skogsmän som mötte skogsbrukets krav, men även de tänkta högre studierna togs upp. Debatten illustrerade den sammanjämkning av intressen som processen inneburit. Till exempel förklarade en Ultunaagronom och landshövding att det inte handlade om att lägga ned den lägre kurs som blivit så lik den högre, utan snarare om att avveckla den gamla jägmästarkursen i och med att den nya huvudkursen fått en mer praktisk inriktning. Han vände sig mot kritiker som menat att detta innebar en nedvärdering av den teoretiska utbildningens betydelse.⁸⁷

Man kan ju göra den invändningen, att även om skogshögskolan har till huvudsaklig uppgift att utbilda driftsledare inom skogsbruket, skall den ju även utbilda forskare, vetenskapsmän och lärare på högre och lägre stadium, och då kan man fråga sig, om man vid denna inriktning åt mera praktiskt håll beaktat synpunkten, att skogshögskolan även skall utbilda sådana forskare. Jag vill då peka på att utbildningen av licentiaterna är just en sådan utbildning, som lagts ovanför denna praktiska jägmästarkurs för att få fram sådana forskare, och jag är övertygad om att den skall kunna fylla det kravet.

Riksdagen godtog förslagen till omorganisering av Skogshögskolan. Ett mått av kohandel präglade dem. Jägmästarutbildningen fick en mer praktisk inriktning som inkorporerade element från forstmästarutbildningen för att tillmötesgå tunga intressenters kritik. Samtidigt hänvisade man andras krav på högre, vetenskaplig undervisning till den nya licentiatexamen som infogats över den grundläggande utbildningen. Denna tendens till särkoppling av uppgifterna underminerade den högskolestatus som pockade på att forskning och undervisning skulle förnas.

NYA STADGAR kom 1937. De hade utformats efter andra högskolors stadgar i allmänhet och Lantbrukshögskolans i synnerhet. I och med övergången från två kurser till en gick ändamålsformuleringen så att säga i singularis. Samtidigt rymde den en karakteristiskt akademisk dualism: »Skogshögskolan har till uppgift att meddela på vetenskaplig och praktisk grund vilande undervisning i skogshushållning samt att genom

87. RD 1936: FK protokoll nr 34, 74–82 (citatet: 79f); AK protokoll nr 34, 108–138.

vetenskaplig forskning främja skogsbrukets utveckling.« I formuleringen noterar vi att det »och« som förenade adjektiven vetenskaplig och praktisk samtidigt implicerade en motsättning – ungefär som »hund och katt« – vilken gjorde den vetenskapliga grunden opraktisk och den praktiska ovetenskaplig. Vidare noterar vi att forskningen inte var sitt eget mål utan skulle främja något utanom vetenskapen. Den exakta formuleringen av portalparagrafen hade varit föremål för motstridiga uppfattningar.⁸⁸

Styrelsen hade utökats till sju ledamöter, med chefen för Domänverket, rektor och försöksanstaltens chef som självskrivna. Bland professorernas åligganden nämndes inte forskning, men de skulle tillsättas på enhetliga grunder, inte som tidigare med skiftande formuleringar för olika tjänster. Å andra sidan blev den uniforma regleringen rätt mångordig för att täcka en mångfald:

För befordran till professorsbefattning må ej andra grunder gälla än graden av ådagalagd vetenskaplig skicklighet i det eller de ämnen, som befattningen omfattar, samt förmåga att meddela undervisning av den art, högskolan avser att giva, ådagalagd genom provföreläsningar eller på annat sätt, samt beträffande fackämnena därjämte skicklighet, ådagalagd genom praktisk verksamhet inom befattningens område.

Ett sakkunnigförfarande infördes. Utifrån det hade lärarrådet i uppgift att upprätta förslag, som sedan gick via styrelsen till Kungl. Maj:t för beslut. Denna revidering av förfarandet är ett exempel på en överflyttning av inflytande från styrelsen till lärarrådet. Detta gällde mer akademiska frågor, i andra styrde styrelsen.

Behörighetskraven var omformulerade för att även de täcka en mångfald. Till huvudalternativet studentexamen kom andra möjligheter, som folkhögskolans specialkurs, vartill kom olika varianter av praktikkrav. Själva undervisningen förändrades mindre, med en förberedande kurs i Garpenberg, huvudkurs i Stockholm och övningar i olika skogar. Nytt var att den utmynnade i en särskild examen. Om den och licentiatexamen skulle stadgas separat.

88. *SFS* (1937), nr 187; underlag i RAiS Jordbruksdepartementet, konseljakt 23/4 1937 nr 28.

Året efter kom en stadga för civiljägmästaren, en titel modellerad efter den förebildliga civilingenjören och lika märkvärdig som den senare civilekonomen. I den examensstadga som följde Lantbrukshögskolans skildes mellan betygs-, förhørs- och kursämnena. Den första kategorin rymde »fackämnena« och »grundläggande ämnen«, i vilka kunskaperna skulle provas på samma sätt som enligt universitetens examensstadgor – med hänsyn till omfattning och grundlighet liksom grad av mogenhet och självständighet. I kursämnena, som fiskevård och arbetarskydd, räckte det att följa undervisningen. I syfte att befordra viss fördjupande specialisering hade ett examensarbete modellerat efter KTH:s varit på förslag, men det kom inte med i förordningen.⁸⁹

Det dröjde till 1940 innan det kom en stadga om skoglig licentiatexamen. För den krävdes att man förvärvat civiljägmästarexamen och minst ett år »varit sysselsatt vid« skogsbruk eller träindustri eller skoglig försöksverksamhet. Examen skulle avläggas i två av sex listade ämnen och omfattade minst tre betyg, varav två i huvudämnet. I det skulle man författa en vetenskaplig avhandling. På lärarrådet ankom att pröva ansökan om examen.⁹⁰

I den reformerade Skogshögskolan avvecklades den komplicerande föreningen av två olikartade utbildningar, en lägre och praktisk för forstmästare och en högre för jägmästare. Samtidigt hade högskolan fått en än högre examen, som på sitt sätt återinförde en dualism med två olikartade utbildningsmål. Detta nytillskott var gräns- och statusmarkerande. Men den förening av undervisning och forskning som kommit att känneteckna en högre utbildningsinstitution komplicerades av relationen med Skogsförsöksanstalten.

Högskola och forskningsinstitut

När bestämmelserna om licentiatexamen fastställdes var försöksanstalten redan föremål för nya reformer. Upprinnelsen till dem låg i den skogsbrukets betydelse som fick regeringen att tillsätta 1936 års skogs-

89. SFS (1938), nr 651; titelns benämning verkar inte ha varit föremål för diskussion: RAiS Jordbruksdepartementet, konseljakt 25/11 1938 nr 23.

90. SFS (1940), nr 275; av underlagen i RAiS Jordbruksdepartementet, konseljakt 19/4 1940 nr 12, framgår inte varför det dröjde, men styrelsen hade vid överlämnandet av förslaget om examensstadga förklarat sig vilja avvakta tills samtliga professorer blivit tillsatta.

utredning. Den skulle undersöka hur staten kunde bidra till att stärka näringen. Som expert i forskningsfrågor hade kommittén inkallat förståndaren för anstaltens naturvetenskapliga avdelning, professor Henrik Hesselman.

I det betänkande som kom 1938 fastslogs redan i inledningen att forskningen skulle bli avgörande i framtiden. »Från statens sida bör därför tillses, att forskningsverksamhet till skogsbrukets förkovran bedrivs i betydande omfattning och på ett effektivt sätt.« Betydelsen utvecklades i det påföljande kapitlet, om just skoglig forskning. Dess historia började 1902, hette det, med inrättandet av Forstliga försöksanstalten. Undervisningsbördan sades göra det svårt att bedriva vetenskapligt arbete vid högskolan, som strängt taget hölls utanför diskussionen. Problemet var att forskningens behov var så eftersatta, vilket en jämförelse med situationen i andra länder fick visa. Staten borde bygga ut stödet till denna »praktiskt-ekonomiskt« orienterade forskning. »De ekonomiska uppostringarna härför torde betala sig i form av värdefulla anvisningar rörande principerna för skogsskötselns utövande.« Till exempel behövdes forskning i skogsteknologi, utöver högskolans undervisning: »Utvecklingen mot allt större krav på ekonomisering vid virkets produktion, framskaffande och användning har medfört, att de teknologiska sidorna av skogsbruket måste väsentligt mera uppmärksammas än tillförrne.«⁹¹

Kommitténs lösning var institutionellt konservativ på så sätt att inga nya organ föreslogs, även om ett »forskningsråd« varit på tal. I stället skulle försöksanstalten omorganiseras till »det centrala huvudorganet inom den skogliga forskningen«. Anstalten skulle vara en kunskapsproducent, högskolan primärt ett »spridningsorgan«. Mer konkret föreslogs en dubbling av antalet avdelningar, från tre till sex, med uppdelning av den naturvetenskapliga i specialiteter. Den nya avdelningen för skogsteknologi avgränsades dels mot ingenjörsvetenskapen, dels mot Skogshögskolan, som sedan länge hade skogsteknologi på sitt program.⁹²

Förslagen blev positivt mottagna när de gick på remiss, även om viss avvaktan fanns. Det naturliga hade varit, menade till exempel Skogsvårdsstyrelsen i Blekinge, »att den omorganiserade skogshögskolan

91. Utredning rörande skogsnäringens ekonomiska läge med förslag till åtgärder för höjande av näringens bärkraft II, SOU 1938:58, 7, 52, 55, 71.

92. Ibid., 47, 54ff.

först finge verka någon tid och giva blivande forskare den vetenskapliga skolning, som tidigare ej stått att erhålla där». ⁹³

Jordbruksministern ställde sig 1939 bakom förslagen: »Med den ur social och ekonomisk synpunkt allt större betydelse, som skogsbruket fått i vårt land, är det en angelägenhet av största vikt, att ifrågavarande vetenskap uppmuntras och förses med bästa möjliga livsbetingelser.« Men svårigheterna att rekrytera kompetent personal för alla nya forskarbefattningar gjorde att utbyggnaden inte kunde ske i ett slag. Bland annat fick det anstå med avdelningen för skogsteknologi. Jordbruksutskottets tillstyrkan rymde en produktivistisk framtidsdröm: »Främst torde förevarande försöksverksamhet böra inriktas på att nedbringa den långa produktionstiden i skogen.« ⁹⁴

Statsmakterna önskade alltså stora satsningar på forskning för en väsentlig sektor av samhällsekonomin. Krigsutbrottet satte käppar i hjulet, men anstalten expanderade och fick ett nybygge, för att 1945 omorganiseras och få nytt namn och ny instruktion, som inleddes så: »Statens skogsforskningsinstitut utgör det centrala organet för den med statsmedel bedrivna skogliga forskningen i landet.« ⁹⁵

VID SAMMA TID kom ett skifte i betoning som markerar övergången till ännu ett nytt skede i vår historia: inriktningen på *skogsvård* överflyglades av visionen om ett specifikt *modernt skogsbruk*. En aspekt av denna modernitet var motorsågen, som fanns sedan tidigare men som fick större spridning då den blev mer lätthanterlig under 1940-talet. Men den allmänna mekanisering som innebar avhästning och färre arbetare i skogen tog fart följande decennium. ⁹⁶

I förlängningen av ny teknik i skogen fanns rationaliseringen, som tiden omhuldade men som också kunde utpekas som en orsak till arbetslöshet. Arbetsstudier var ett inslag i rationaliseringsrörelsen, och i slutet av 1930-talet kom institutioner för sådana även på skogens domän. Skogsindustrin i Norrland och staten samverkade i Föreningen Skogsarbetens och Domänstyrelsens arbetsstudieavdelning, till vilken

93. RD 1939: proposition nr 222, 23; remissmaterialet är inte på plats i RAiS och jag har inte återfunnit det i senare konseljakter eller kommittéarkiv, där »utlånade« konseljakter stundom kan hittas.

94. Ibid., 26; Jordbruksutskottet utlåtande nr 67, 8.

95. SFS (1945), nr 439.

96. Periodiseringen utifrån Öckerman, »Joel Wretling på Malå revir«. Jonny Hjelm, *Skogsarbetarna och motorsågen* (Lund, 1991), kap. 3.

kom sydligare initiativ som Föreningen Värmlands skogsarbetsstudier. Studierna bidrog bland annat till reviderade ackordsprislistor och kollektivavtal, bättre kojor och mathållning.⁹⁷

Ett signifikativt ideal för avverkning var ännu en aspekt av det moderna skogsbruket, med jägmästare Joel Wretlind som en sinnebild för det nya. När han 1920 fick tjänst på Malå revir i Västerbotten mötte han restbestånd där skogens föryngring avstannat. Tillståndet ansågs vara ett resultat av den kontinuerliga plockhuggning som följt av Domänverkets försiktighetsprincip, i avvaktan på klara besked från forskningen, ytterst kanske av Uno Wallmos blädningsidéer. Som något av kung på sitt revir genomförde Wretlind självsvåldigt kalhyggen och hyggesbränningar i stor skala. Om än kontroversiella hade de radikala försöken framgång. Wretlind publicerade sig om dem, men blev avfärdad som forskare vid en docenturansökan 1936. Fast efter kriget fick hans skogsskötselidéer upprättelse. Som en uppfattad lösning på föryngringsproblem kom de att bli en utgångspunkt för Domänverkets storskaliga »restaurering« av utarmade Norrlandsskogar.⁹⁸

Liksom Wallmo på sin tid förordade Wretlind rationell skogsavverkning. Han hade argumenterat lika tvärsäkert som sin föregångare, men för motsatt ståndpunkt. Med sina idéer blev Wallmo en symbol för det förlegade i kontrast till vilken det nya framträdde i sin moderna glans. Men i en än senare tid blev Wretlind själv symbol för det storskaliga kalhyggesbruk som utifrån ekologiska och kulturkritiska perspektiv klandrades för att utarma natur och samhälle.

ÄVEN VID SKOGSHÖGSKOLAN uppmärksammade man frågorna om teknisk och ekonomisk effektivisering, liksom möjligheterna att bidra till rationalisering. Exempelvis inrättades 1939 en ny professur i skogsekonomi, vilken gick till Thorsten Strejffert, jägmästare och diplomerad från Handelshögskolan. Högskolan expanderade, men inte som anstalten.⁹⁹

97. Bengt Ager, *Skogsarbetets humanisering och rationalisering från 1900 och framåt* (Luleå, 2014), kap. 4; Anders Staaf, *En skogsteknisk historik* (Garpenberg, 1983).

98. Öckerman, »Joel Wretlind på Malå revir«; Birger Enroth, »I Wretlinds fotspår«, *Skogshistorisk tidskrift* (1996); Ebba Lisberg Jensen, »Det moderna kalhyggesbruket«, i Hans Antonson & Ulf Jansson (red.), *Jordbruk och skogsbruk i Sverige sedan år 1900* (Stockholm, 2011) och densamma, *Som man ropar i skogen* (Lund, 2002).

99. Karl-Gustaf Löfgren & Leif Mattsson, »Thorsten Strejffert«, i Engwall (red.), *Föregångare inom företagsekonomi*.

Den utbyggnad av högre utbildning som sköt fart med krigsslutet kom även skogsutbildningen till del. I kölvattnet av 1945 års universitetsberedning tillsattes 1946 års högskoleutredning, med uppgift att lägga fram förslag om Lantbruks-, Skogs- och Veterinärhögskolorna. I direktiven framhölls vikten av att de inte kom efter framåtskridandet i andra länder.

I linje med detta gav de sakkunniga sin bild av högskolornas betydelse: »Ett lands kulturella och materiella standard sammanhänger nära med den nivå, på vilken det uppehåller sin vetenskapliga forskning och högre undervisning.« Kommittén hörde läroanstalterna eftersom uppgiften närmast var att kanalisera deras önskemål till de politiker som tillhandahöll resurser. Man föreslog sedan nya laboratorsbefattningar, som ett sätt att avlasta professorerna utan att inrätta nya lärostolar. Docenturer och bättre karriärmöjligheter borde införas vid alla högskolorna, liksom fler licentiand- och doktorandstipendier, på samma villkor som vid universiteten. Bestämmelserna om publiceringsformer för doktorsarbeten borde också göras enhetliga. Vi noterar det tryck mot likformighet som bäddade för en drift mot ett mer uniformt system för högre utbildning.¹⁰⁰

Det var forskningens mer än undervisningens behov som motiverade utbyggnad, men man utredde det framtida behovet av jägmästare för att kunna planera dimensioneringen av utbildningen. Korrespondensen mellan rubrikerna på ett uppslag är signifikativ: på vänstersidan står »Behovet av högre utbildad skoglig arbetskraft«, medan rubriken till höger lyder »Skogshögskolans behov av personal och anslag«. Kommittén konstaterade att bara två jägmästare avlagt licentiatexamen sedan den infördes. Man trodde detta berodde på de mindre lockande framtidsmöjligheterna. Men behovet av skogsforskare var stort, och för att stimulera intresset föreslogs införandet av en skoglig doktorsgrad.¹⁰¹

I sammanhanget ansågs arbetsfördelningen mellan högskola och forskningsinstitut så kritisk att den diskuterades under en egen rubrik. Med tanke på institutionernas divergerande uppgifter vore det bästa, menade kommittén, att de finge utvecklas i linje med sina olika mål. Högskolemässigheten ansågs stå på spel i frågan om upprustning av högskolan för att säkra lärarnas forskningsmöjligheter. I förlängningen

100. *Betänkande med förslag angående utbyggnad av Lantbruks-, Skogs- och Veterinärhögskolorna*, SOU 1947:67, 11.

101. *Ibid.*, 164ff.

gällde det förmågan att utbilda de forskare utvecklingen krävde. Men kommittén ansåg sig inte kunna föreslå utbyggnad av *både* högskola och forskningsinstitut. Dels skulle det bli dyrt för statsverket med dubbla enheter inom samma ämnesområden, dels fanns inte kompetent personal för något sådant.

I stället förordade man närmare samverkan, i form av gemensamma professurer. De borde följa reglerna för institutet, med dess programbundna forskning. Men en sådan samordning borde prövas innan den genomfördes på riktigt eftersom idén ingav betänkligheter: den fria forskning som tillkom universitet och högskolor kringkars.

Skogsteknologi var ett ämne man fann lämpligt för försök med delade befattningar. Ämnesområdet var vittfamnande, konstaterade kommittén, även om skogsdikning och vägbyggnadslära avknoppats genom speciallärare. Virkeslära var en viktig del, som även bearbetades av Svenska Träforskningsinstitutet vid KTH. Arbetsläran hade blivit en allt mer central del, som utvecklats av aktörer vi mött ovan, med arbetsstudier på agendan. Lärarrådet hade förklarat att behovet av undervisning i maskin- och redskapslära vuxit »i takt med skogstransporternas mekanisering och det allmänna kravet på skogsarbetets rationalisering«.¹⁰²

Kommittén menade att det blev ogörligt att hålla uppe forskning och undervisning på vetenskaplig nivå när så många inriktningar skulle kombineras. Man föreslog en uppdelning av befattningen i skogsteknologi i en professur i virkeslära, en i arbetslära. Tanken var att båda professurerna skulle vara knutna till både högskolan och forskningsinstitutet.

RESURSTILLSKOTTEN VANN BIFALL när förslagen gick på remiss. Utbildningen av forskare uppfattades som en nyckelfaktor. Den behövde stöd, men Lantbrukshögskolans studentkår förklarade att den enhetliga stipendieordning som föreslogs inte passade dess domän. Eftersom licentiatstudierna var beroende av flera vegetationsperioder ville man behålla de tidigare bestämmelserna med flera kortare stipendier, interfolierade av perioder med förvärvsarbete, även om studierna härmed skulle dra ut på tiden.¹⁰³

102. Ibid., 175; ämnets utveckling skildras i Ulf Sundberg, »Teknik i skog«, i *Skogshögskolan 150 år* och »Avdelningen för arbetslära«, i *Statens skogsforskningsinstitut 1902–1952*.

103. Remissmaterialet i RAiS Jordbruksdepartementet, konseljakt 27/2 1948 nr 79.

Kansler tillstyrkte förslagen efter att ha hört universiteten och KI. Ingen protesterade mot tanken på en skoglig doktor, flera menade att resursyrkandena varit för blygsamma. Matematisk-naturvetenskapliga sektionen i Uppsala förklarade att *grundforskningens* villkor redan förbättrats och att en

naturlig utveckling mot det mål denna upprustning åsyftar, den andliga och materiella kulturens framtidskridande, är en utbyggnad av den naturvetenskapliga forskningens andra huvudgren, den huvudsakligen vid fackhögskolorna och industriens laboratorier bedrivna *tillämpningsforskningen* vars materiellt-ekonomiska resultat utgöra grundvalen för en höjning av vårt folks levnadsstandard.

De skogliga instanserna var tämligen eniga i bejakandet av doktorsgrad och resurstillskott, liksom i kritiken av försök med gemensamma professurer. Vad gällde dimensioneringen av Skogshögskolans utbildning ansåg lärarrådet att förslaget att årligen anta 32–35 studerande var ett minimum. Av annan uppfattning var Sveriges Jägmästares och forstmästares riksförbund, som ville begränsa intaget till högst 25. Vi noterar här att fem föreningar, efter diskussioner om organisationsformer för ett »Jägmästarnas förbund«, hade sökt motverka splittringen på domänen genom att 1942 bilda ett centralorgan.¹⁰⁴

Men en gränsmarkering trasslade till enigheten mellan högskola och forskningsinstitut. Lärarrådet framhöll att den hårt specialiserade forskning som var institutets uppgift inte var av godo för den undervisning som krävde bredare kompetenser. Forskningen borde inte monopoliseras till en viss institution. Man förklarade att »möjligheterna att vid en institution för fri forskning kunna tillhandahålla de studerande lämpade forskningsuppgifter av mera begränsad karaktär, äro större än när dessa äro hänvisade att uteslutande bearbeta de detaljer, som passa in i ett program för målforskning«.

I EN PROPOSITION 1948 föreslog jordbruksminister Sköld utökning av läroanstalternas vetenskapliga personal. Han ansåg att Skogshögskolan borde få rätt att utdela doktorsgrad, och lade fram en särskild kom-

104. TAM-arkiv Skogsakademikerna, Handlingar rörande organisations- och framtidsfrågor, F2:1, rymmer material från tillkomsten jämte korta jubileumshistoriker – tack till Rasmus Edling vid TAM-arkiv för hjälp med detta material.

pletteringsplan för Skogsforskningsinstitutet. Vad gällde de föreslagna professurerna drog Sköld av kritiken slutsatsen att det inte var bra med delade avdelningar. I stället borde man fördela befattningarna: en innehavare skulle höra till endera institutionen, men likväl kunna samverka med den andra. Konkret innebar detta att högskolans professur i skogsteknologi skulle omvandlas till en i virkeslära, vars innehavare skulle stå till förfogande för forskningsuppdrag vid institutet. Samtidigt skulle vid forskningsinstitutet inrättas en avdelning för arbetslära, vars professor skulle svara för undervisningen i detta ämne vid högskolan.¹⁰⁵

»För tillgodoseende av utvecklingens krav« tillstyrkte Jordbruksutskottet propositionen. Mot beslutet om professuren reserverade sig tre högerpolitiker, däribland bruksdisponent Carl Sundberg, ordförande i styrelsen för Skogshögskolan och Skogsforskningsinstitutet. De ansåg det viktigt att högskolan hade en företrädare för »det såväl för skogsarbetets rationalisering som från sociala synpunkter utomordentligt betydelsefulla ämnet arbetslära«. I en motion hade Sundberg fått med sig en annan styrelseledamot, en socialdemokratisk före detta skogsarbetare. De fann det orimligt att högskolans undervisning i ämnet skulle skötas av en person vid en annan institution med andra uppgifter. »Det blir ej lätt för innehavaren av en sådan dubbelbefattning att tjäna tvenne herrar.« Kamrarna röstade dock för propositionen.¹⁰⁶

När staten inte omhuldade den skogliga arbetslära som ansågs viktig för det moderna skogsbrukets rationalisering trädde näringen in. Efter riksdagsbeslutet erbjöd sig Föreningen skogsarbeten att donera medel till en personlig professur vid högskolan för chefen vid sin arbetsstudieavdelning, Ludvig Mattsson Mårn. Man befارade att problem skulle uppkomma när den nya avdelningen skulle fylla krävande uppgifter vid både forskningsinstitutet och högskolan. Alla skogsinstanser tillstyrkte, och 1949 föreslog den nye jordbruksministern, Gunnar Sträng, att erbjudandet skulle accepteras. Men han ville att tjänsten förlades till forskningsinstitutet. Donator godtog ändringen och riksdagen biföll, även om Sundberg antydde vad han ansåg om ministerns sätt att ta emot en gåva.¹⁰⁷

105. RD 1948: proposition nr 177.

106. RD 1948: Jordbruksutskottet utlåtande nr 30, 2, 25; FK motion nr 331, 6 (lika lydande med AK motion nr 491); FK protokoll nr 20, 102–108; AK protokoll nr 21, 103–111.

107. RD 1949: proposition nr 113; FK protokoll nr 16, 47.

DE NYA STADGAR högskolan fick i uppdrag att utarbeta innebar inga anmärkningsvärda förändringar i förhållande till dem från 1945, som i sin tur inte avvek mycket från 1937 års; det var mest justeringar vad gäller våra observationspunkter. Den stora nyheten 1950 var doktorsgraden. Förslagen om den hade knutit an till bestämmelserna för andra doktorsgrader.¹⁰⁸

I en skrivelse till styrelsen hänvisade lärarrådet till strävandena sedan 1925 och till högskoleutredningens förslag 1947. Man instämde i dess påpekande att behovet av forskare på det skogliga området var synnerligen stort, och förklarade att en doktorsgrad skulle underlätta rekryteringen till lärar- och forskarbefattningar. Att bara fyra civiljägmästare avlagt licentiatexamen förklarade man med de dåliga möjligheter högskolan erbjudit för högre studier och forskning. Men efter statsmakternas beslut om upprustning hade intresset för licentiatstudier ökat.

Styrelsen utvecklade argumentationslinjer vi mött tidigare i detta kapitel och på andra domäner, efter avstamp i en jämförelse med andra institutioner i utbildningssystemet.

Det framgår av det nu anförda, att skogshögskolan i nu berörda avseende kommit i efterhand i förhållande till andra fackhögskolor. Med hänsyn till de utomordentligt stora värden våra skogar representerar för folkhushållningen är det av vikt att forskning och högre undervisning även på skogsbrukets område är fullt i nivå med tidens krav. Det är styrelsens uppfattning, att meddelandet av doktorsgraden därvid har en uppgift att fylla genom att stimulera de blivande vetenskapsmännen till ökade insatser på den skogliga forskningens område samt göra dem bättre skickade för sina uppgifter. Härav kommer även den högre undervisningen att berikas. Detta förhållande har även beaktats av våra nordiska grannländer samt ett flertal andra länder med utvecklat skogsbruk, som infört doktorsgraden vid sina skogliga fackhögskolor eller däremot svarande institutioner.

Doktorsfrågan var inte kontroversiell. Stadgereformen framstår som ett expeditiösa ärende, även om smådjävlar som vanligt satt i olika detaljer. Lärarrådet hade vacklat inför titeln på sin efterlängtnade doktor. I

108. SFS (1945), nr 606; (1950), nr 638; RAI:s Jordbruksdepartementet, konseljakt 24/11 1950 nr 55.

en tilläggskrivelse hemställde man om en ändring från skoglig doktor till doktor i skogsvetenskap, men på latin skulle det heta *doctor scientiae forestis*.

DET DRÖJDE SEDAN LÄNGE – till 1957 – innan den första disputationen ägde rum. Banan för den förste doktorn är upplysande. Bo Eklund gick 1932 ut som jägmästare från Skogshögskolan, där han fått pris ur Arvid Lindmans belöningsfond för vetenskapligt arbete. Han arbetade sedan som jägmästare och företog studieresor till utlandet. Dessutom verkade han som assistent vid högskolan, där han 1942 blev den förste att avlägga licentiatexamen. Efter docentutnämning blev han 1944 försöksledare vid Skogsförsöksanstalten, för att där helt ägna sig åt forskning. Eklund blev så 1957 den förste att disputerar vid Skogshögskolan, till vilken han samma år återvände som professor. Samtidigt som han promoverades till doktor upphöjdes Joel Wretling till hedersdoktor.¹⁰⁹

Då hade nya reformsträvanden redan initierats. Med den successiva utbyggnaden av Skogsforskningsinstitutet hade forskningen på den skogliga domänen mer än på något annat håll särkopplats från undervisningen, menade 1956 års skogshögskole- och skogsforskningskommitté. Man höll med 1955 års universitetsutredning om att fackhögskolorna lika väl som universiteten måste ha den dubbla uppgiften att stå för undervisning *och* forskning. Rekryteringen till den högsta utbildningen var avgörande i sammanhanget.¹¹⁰

Forskarutbildning och forskning måste göras till ett lockande alternativ för alla nyexaminerade, som har läggning och intresse för sådant arbete. Nödvändigheten av att tillvarata landets forskarbegåvningar framhålles härvid gälla i lika hög grad för fackhögskolorna som för universiteten. Härvid anføres bl. a. att med avseende

109. »Doktorspromotion vid Skogshögskolan« & »Promotionstal«, *Skogen* (1957), 201, 460; Ingemar Nordansjö, »Bo Eklund«, i *Kungl. Skogs- och lantbruksakademiens minnesord över ledamöter avlidna 2005–2006* (Stockholm, 2009). Det kan tilläggas att denna disputation som många andra omtalades i pressen. I »Barrträd i lagerlunden«, *Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning*, 16/3 1957, 13, uppmärksammades med en teckning att en göteborgare skulle bli Skogshögskolans »förste 'skogie doktor'«; den tillhörande versen slutade så: »I dag kan det således sägas med fog, / fast tanken är högst bisarr, / att här är det en som sin lager tog / under tallars och granars barr.«

110. *Forskning och högre utbildning på skogsbrukets område*, SOU 1960:17, 50.

på forskningens inriktning håller gränserna mellan universitet och fackhögskolor numera på att utplånas.

Kommittén föreslog att högskolan och forskningsinstitutet – institutet var klart störst av de båda – skulle sammanföras till en organisation, benämnd Skogshögskolan. Även för forskningsinstitutet var en koppling till akademisk undervisning av betydelse för den rekrytering till forskarutbildning som var så kritisk.

Men betänkligheter mot en sammanslagning hade artikerats, som att vid en prioritering mellan den tänkta institutionens uppgifter skulle forskningen komma att tillmätas större vikt, till förfång för undervisningen. I en reservation menade rektor, ekonomiprofessorn Thorsten Streiffert, att den målforskning som vid institutet var inordnad i stora program skilde sig från den småskaliga, mindre styrda forskning som högskolan bedrev. Vid utbildningsinstitutioner behövdes ett mått av fri forskning, inte minst för dem som gick »en utbildning i forskning».¹¹¹

Det är svårt att samtidigt tjäna två herrar, särskilt om dessa äro fordrande. Att förena den enligt sin natur programbundna undervisningen med programbunden forskning lär knappast kunna ske utan att den ena eller andra av dessa uppgifter blir lidande. Det kan allvarligt befaras att civiljägmästarutbildningen, som ej skänker samma publicitet åt sin utövare som forskningen, därvid kommer att bliva eftersatt, utan att någon vinst därmed beredes forskningen, snarare motsatsen.

Den proposition som kom förordade sammanslagning, något som skulle medföra större likformighet med universiteten och andra fackhögskolor. I sin tillstyrkan förklarade Jordbruksutskottet hur viktiga satsningar på forskning och högre utbildning var för »utvecklingen av vårt moderna samhälle», samtidigt som man reproducerade en argumentationslinje som vuxit sig starkare genom 1900-talet.¹¹²

111. Ibid., 173.

112. RD 1961: proposition nr 118; Jordbruksutskottet utlåtande nr 38, 3 (jfr propositionen, 25). Vi kan notera att Skogsforskningsinstitutet var för sammanslagningen, medan Skogshögskolans lärarråd, studentkår och styrelse liksom många akademiska instanser var mot: RAiS Jordbruksdepartementet, konseljakt 19/5 1961 nr 41.

Med hänsyn till skogens avgörande betydelse för näringslivet och det materiella framåtskridandet i vårt land är det nödvändigt att metoderna för skogsprodukternas utvinning utvecklas och att skogsnäringens konkurrensförmåga i en alltmer hårdnande världsmarknad främjas. Som några av de viktigaste medlen för att uppnå dessa syften framstår intensifiering av forskningen och reformering av den högre utbildningen på det skogsvetenskapliga området.

Till Skogshögskolans 150-årsjubileum 1978 menade sedan Vadim Söderström, skoglig licentiat och professor i skogsskötsel, att utvecklingen strängt taget gett Strejffert rätt. Sammanslagningen hade omvandlat högskolan till en forskningsinstitution. Men ju längre forskningen drev specialiseringen, desto större blev behovet av syntes i undervisningen. Studentkåren hade också protesterat mot lärarnas bristande intresse för sin undervisningsuppgift.¹¹³

SAMMANFATTNINGSVIS konstaterar vi att den unga Skogshögskolan av somliga hade ansetts lida av problem som kom av dess organisation. Kombineringen av jägmästar- och forstmästarkurserna innebar en dubblering av syftemålet. Denna dualism hanterades 1936 genom en omdragning av gränslinjer som medförde institutionell särkoppling. Andra skulle ombesörja lägre utbildning, medan högre utbildning blev högskolans uppgift. Dess andra problem, relationen till försöksanstalten och forskningsuppgiften, löstes som vi har sett genom en institutionell sammanslagning.

Med inkorporeringen av forskarutbildning i organisationen återkom en dubblering av undervisningsuppgiften. Till den högre utbildningen kom en än högre, som den vanlige skogsmannen kanske fann väl opraktisk. Själv trädde han fram som en modern expert med svåremotsäglich auktoritet. Denna status hade en grund i kunskapsbildande institutioner som låtit forskningen göra tjänst i en produktivistisk vision av tillväxt för konkurrenskraft, välstånd och välfärd.

Avslutningsvis ska jag ta upp ett tema som framställningen hit tangerat flera gånger: jägmästarna och professionaliseringen. Två faktorer som jag tror bidrog till den otydliga kärformeringen är att aktörerna var få och utspridda.

113. Söderström, »Jägmästarutbildningen under 150 år«, 49ff.

Fåtaligheten var en följd av den spärr som bidrog till att göra utbildningen exklusiv. Under 1920-talet var den, tillsammans de militära utbildningar som rekryterade många adelsmän, den mest elit- eller överklassbetonade i det högre utbildningssystemet. Den första kvinnan antogs 1962. I den homogena kåren var det lätt att bli »bäste broder« med varandra. Utspriddheten bidrog till att knyta jägmästaren med sin självmedvetna expertstatus till en lokal elit. Han kunde bli lite av kung i sitt revir – eller kanske överste, med tanke på den militära anstrykning kåren hade. Mången skogsman var välförankrad och kanske mer intresserad av skog och jakt än kollektiv intressesmobilisering.¹¹⁴

Men för en tydligare kårformering behövde denna jägmästarnas konsolidering utåt balanseras av en konsolidering vänd inåt. Central för en sådan vändning var kunskapsbildningen, alltså uppbyggnaden och inmutandet av en kunskapsbas som en resurs i en strävan efter professionellt självbestämmande. Vi kan jämföra med ingenjörs kåren. Trots att industrin utgjorde en inflytelserik avnämare av ingenjörernas tjänster tog de strid med industrialisterna när dessa nonchalerade deras intresse av relativ autonomi. Spänningarna mellan KTH-professorer och »praktikens män« skapade spänning. Men ingenjörerna upprätthöll organisationer och kommunikationsfora som bidrog till en professionell kårbildning, och ingenjörsvetenskap blev en aktad kunskapsdomän.

Närmare till hands är att jämföra med agronomerna. Deras kårformering var mer lik jägmästarnas i så måtto att aktörerna inte med energi och målmedvetenhet byggde organisationer och plattformar för meningsutbyte. Det finns även paralleller vad gäller kunskapsbildningen. Skogsförsöksanstalten och Centralanstalten för försöksväsendet på jordbruksområdet organiserades mer självständigt i förhållande till respektive utbildningsanstalt än motsvarande marginalinstitutioner på andra domäner. För både jägmästare och agronomer befann sig de forskningsverksamheter som skulle bidra till kårens kunskapsbas i ett gränsland mellan å ena sidan akademiskt etablerade naturvetenskaper, å den andra en näring med starka ekonomiska intressen och god representation i styresorgan. Det var komplicerat att etablera en egen position mellan dessa mäktiga poler. Balansakten blev inte enklare när kårmedlemmar med hänvisning till sina yrkeserfarenheter förklarade att de hade svar på

114. En beräkning av rekryteringen i socialt hänseende redovisas i Tobias Dalberg, *Mot lärdomens topp* (Uppsala, 2018), 265; i Florin & Johansson, »*Där de härliga lagrarna gro...*«, 283f, berörs läroverkslärarkårens fåtalighet och utspriddhet.

komplicerade spørsmål, lite som vi sett Uno Wallmo och Joel Wretling ta till orda i den till synes eviga och omöjliga frågan om blädning eller trakthuggning.

Det är inte självklart att doktorsgraden med dess forskningsimperativ uppfattades som så relevant av potentiella aktörer. Som vi sett tog det sju år innan någon jägmästare disputerade för den grad som införts, och den första agronomen höll på att bli underkänd till följd av motsättningar inom kollegiet mellan företrädare för grund- respektive tillämpningsvetenskaper. Sociala och kognitiva faktorer bidrog till att professionaliseringsprocesserna för jägmästare och agronomer blev mer tvetydiga än på flera andra domäner vi studerat i denna bok.